

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมาย คำจำกัดความ

คำว่า "การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม" (cultural or culture change) มักจะมีคนเขียนหรือพูดรวมกันไปกับคำว่า "การเปลี่ยนแปลงทางสังคม" (social change) อยู่เสมอ มีอยู่ไม่น้อยเหมือนกันที่ใช้คำสองคำนี้ในความหมายอย่างเดียวกัน บางคนก็เขียนขึ้นต้นด้วยคำว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแต่พออธิบายกับพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไปก็มี (Ogburn, 1992) บางคนเพื่อตัดปัญหาเลยใช้คำทั้งสองผนวกเข้าด้วยกันกลายเป็น "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม" (social and cultural change or socio – cultural change) ไปเลยก็มีไม่น้อย

อย่างไรก็ดี โดยที่สังคมกับวัฒนธรรมนั้นแม้ว่าจะไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่มักจะควบคู่กันไปเสมอ ไม่มีสังคมมนุษย์สังคมใดไม่ว่าอดีต หรือว่าในปัจจุบันก็ตามที่จะอยู่โดยปราศจากวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมคือ "วิถีชีวิตทั้งหมดของสังคมใดสังคมหนึ่ง" (Linton, 1945: 30) ส่วนสังคม (Society) นั้นหมายถึง "กลุ่มชนที่รวมกันอยู่อย่างมีระเบียบภายใต้วิถีชีวิตแบบใดแบบหนึ่ง" หรือถ้าจะพูดอย่างง่ายก็คือว่า สังคมนั้นประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ มารวมกันเข้า และวัฒนธรรมก็ได้แก่แนวทางพฤติกรรมที่คนแต่ละกลุ่มยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา (Herskovits, 1948: 29) ด้วยเหตุนี้สังคมและวัฒนธรรมจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะโดยคำจำกัดความแล้วมนุษย์ก็คือ "สัตว์ที่มีวัฒนธรรม" (cultural animal) นั่นเอง ถ้าไม่มีวัฒนธรรมมนุษย์คงจะมีพฤติกรรมเหมือนสัตว์อื่นๆ ทั่วไปมนุษย์ได้รับวัฒนธรรมมาด้วยการเรียนรู้ มิใช่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ฉะนั้นการเรียนรู้จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญมากประการหนึ่งของมนุษย์ และอาจตั้งเป็นข้อสมมุติฐานได้ว่าการที่มนุษย์มีความคิด ทักษะภาพ (perception) รวมทั้งพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปนั้นผลสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้แตกต่างกันมากกว่าสาเหตุอื่น ข้อสมมุติฐานนี้ปัจจุบันได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง

เพื่อความกระจ่าง ฉะนั้น ก่อนที่จะพิจารณาความหมายของคำว่า "การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม" และ "การเปลี่ยนแปลงทางสังคม" อย่างลึกซึ้งต่อไป ควรมาทำความเข้าใจกับคำว่า "การเปลี่ยนแปลง" (change) เสียก่อนว่าคืออะไรกันแน่ "การเปลี่ยนแปลง" มิได้หมายถึง การเคลื่อนที่หรือ การเคลื่อนไหวของสิ่งของหรือบุคคลอย่างที่หลาย ๆ คนเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงที่พิจารณาในที่นี้หมายถึง "ความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันในช่วงเวลาหนึ่งขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงตัวอยู่ได้" ("Change is a succession of differences in time in a persisting identity." Nisbet, 1972: 1)

สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจให้ต้องแท้พอสมควร ณ ที่นี้ก็คือคำว่า "ความแตกต่างที่ต่อเนื่องกัน" "ช่วงเวลา" และภาวะ "ซึ่งยังคงตัวอยู่ได้" ขององค์กรโตองค์กรหนึ่งความแตกต่างที่ต่อเนื่องกันเน้นให้เห็นเงื่อนไขในเรื่องเวลารวมอยู่ด้วย ซึ่งต้องการที่จะให้ผิดแผกไปจากความแตกต่างที่เกิดขึ้นเนื่องจากการเคลื่อนไหวหรือการกระทำต่อกัน (interactions) ด้วยเหตุนี้เมื่อพูดถึง "การเปลี่ยนแปลง" จึงมิได้หมายถึง ความแตกต่างเฉย ๆ แต่หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป และความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้น ก็ได้ทำให้องค์กรเดิมต้องแตกหักไป หากแต่เป็นเพียงการปรับปรุงแก้ไขหรือเพิ่มเติมส่วนประกอบภายในขององค์กรนั้น ซึ่งอาจเป็นเพียงส่วนเล็กน้อยหรือส่วนมากก็ได้ ฉะนั้น เราจึงมีคำว่า "ขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงอยู่ได้" ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงในรูปร่างของหินที่อยู่ริมทะเล หินที่ถูกกระแสน้ำกัดกร่อนเป็นเวลาหลายพันปี ย่อมจะมีรูปร่างผิดแผกไปจากเดิมไม่มากก็น้อย แต่ถึงรูปร่างจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรหินก็ยังเป็นหินอยู่เช่นนี้เป็นต้น หรืออาจดูการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างหรือสัมพันธ์ภาพของสมาชิกในครอบครัวหนึ่ง ซึ่งเวลาผ่านไปนานพอสมควรก็อาจทำให้บทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา พ่อแม่และลูก ๆ เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ครอบครัวก็ยังคงเป็นสถาบันสังคมที่เรียกว่าครอบครัวอยู่ตามเดิมเช่นนี้เป็นต้น (สนิท ธรรมการ, 2525: 2)

การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้นอกกาลเวลา ฉะนั้นองค์ประกอบสำคัญของการเปลี่ยนแปลงก็คือเวลาที่แตกต่างกัน เวลาจะเป็นเครื่องบ่งชี้ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหรือไม่ จากตัวอย่างข้างต้น ถ้าเวลาผ่านไปแล้วหนึ่งร้อยปี คนโสดและคนมีครอบครัวแล้วในสังคมไทยก็ยังคงมีพฤติกรรมสังคมมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีสถานภาพและบทบาทเหมือนเดิมเช่นนี้ย่อมมีอยู่เสมอมิใช่ของแปลกประหลาดแต่อย่างใด เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ถือได้ว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นในกรณีนี้ แต่ถ้าหากความสัมพันธ์ทางสังคมบางอย่างเกิดเปลี่ยนไปเป็นผลให้มีการเปลี่ยนพฤติกรรมไปด้วยแล้วย่อมถือว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นแน่นอน ตัวอย่างเมื่อร้อยปีมาแล้ว สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยมีอยู่แตกต่างไปจากสถานภาพและบทบาทของสตรีในปัจจุบันมาก นับตั้งแต่เป็น "ข้างเท้าหลัง" ไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ บทบาทส่วนใหญ่ก็มีอยู่แต่ภายในครอบครัว ฯลฯ ได้เปลี่ยนมาเป็นมีสถานภาพเท่าเทียมกับชายมีโอกาสเรียนหนังสือได้มาก รวมทั้งสามารถทำงานนอกบ้านและบริการสาธารณะต่าง ๆ ได้ไม่แพ้ชายเท่าใดนักนั้นย่อมนับได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสตรีไทยที่เกิดขึ้นอย่างมากในช่วงเวลาหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา แต่แม้ว่าจะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมไปมากมายเพียงไร สตรีก็ยังคงเป็นสตรีอยู่อย่างเดิมคือ "ยังคงลักษณะขององค์การเดิม" ไว้ได้ สตรีหาได้กลายเป็นบุรุษแต่อย่างใดไม่ นี่คือความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างแท้จริง ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบในเรื่องความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันภายในช่วงเวลาที่กำหนดและยังคงสามารถรักษาความเป็นตัวเองไว้ได้อยู่

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละเรื่อง ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนต่อเพื่อน ระหว่างสามี-ภรรยา ระหว่างบิดา-บุตร มารดา-บุตร ครู-ศิษย์ หญิง-ชาย ฯลฯ เรื่อยไปจนถึงกลุ่มความสัมพันธ์ที่รวมกันเข้ามาในรูปของการจัดองค์การทางสังคมต่าง ๆ (social organizations) อาทิ องค์การทางศาสนา ความเชื่อและกลุ่มอาชีพ ต่าง ๆ อย่างเช่นการเปลี่ยนรูปแบบของรัฐบาลซึ่งก่อให้เกิด มีความเปลี่ยนแปลงทางสัมพันธ์ภาพระหว่างราษฎรกับผู้ปกครองประเทศเกิดขึ้น ก็ถือว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจึงอาจเกิดขึ้นในส่วนตัวหรือส่วนใหญ่ของความสัมพันธ์ทางสังคมก็ได้ และถ้าเราจะกล่าวอย่างสรุปเราก็อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อย หรือใหญ่โตเพียงไรก็ตามย่อมถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งย่อมจะมี "วิถีชีวิต" เป็นของตนเอง คำว่าแบบแผนการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตนี้ ถ้าจะพิจารณากันโดยเคร่งครัดแล้ว ก็จะพบว่าเป็นสิ่งที่ยากจะมองเห็นหรือสังเกตได้โดยตรงตามปกติแล้วนักสังคมศาสตร์โดยทั่วไป จะศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ที่ประพฤติปฏิบัติต่อกันแล้วพิจารณาลักษณะ หรือแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกัน ฉะนั้นแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันจึงอาจถือได้ว่า เป็นข้อกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ความประพฤติของคนที่มีความแตกต่างในเรื่องอำนาจบังคับ (sanctions) อยู่พอสมควร บางเรื่องก็มีบทลงโทษที่รุนแรงถ้ามีการฝ่าฝืนเกิดขึ้น แต่บางเรื่องก็ได้ลงโทษผู้ฝ่าฝืนแต่อย่างใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญที่มีอยู่ต่อสังคมโดยส่วนรวม ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่าธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างผู้คนละเลยไม่ปฏิบัติตาม ก็ไม่มีใครถือว่าผิดร้ายแรงประการใด ตรงกันข้ามกับธรรมเนียมประเพณีบางอย่างที่มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนเข้มงวดมาก ธรรมเนียมประเพณีหรือข้อกำหนดพฤติกรรมมนุษย์แบบนี้ตามปกติแล้วมักจะเกี่ยวกับความอยู่รอดของสังคม หรือไม่ก็เป็นสิ่งซึ่งสังคมถือว่ามีความสำคัญสูงจนรักษาไว้มากกว่าการเปลี่ยนแปลง

ตัวอย่างข้อกำหนดพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของสังคมได้แก่ ข้อห้ามการแต่งงานระหว่างบิดามารดากับบุตร (Incest Taboo) จะพบว่าสังคมมนุษย์ส่วนใหญ่ ถ้าไม่ทั้งหมดจะมีข้อห้ามนี้ไว้ในวัฒนธรรมของตน บางคนคิดว่าการห้ามเช่นนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติตามธรรมชาติของมนุษย์แต่โดยความเป็นจริงแล้วเป็นข้อกำหนดที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมากกว่า เพราะถ้าไม่มีข้อห้ามเช่นนี้แล้ว ความยุ่งยากย่อมจะเกิดขึ้นในแต่ละครอบครัวไม่สามารถลำดับญาติได้จะเกิดความหึ่งหวงอิจฉาริษยากันเองระหว่างสมาชิกของครอบครัว

เดียวกันผลที่สุดครอบครัวยังเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมก็จะถูกทำลายลงไป ซึ่งจะเป็นผลทำให้สังคมแตกสลายไปด้วย (สนิท สมักรการ, 2525: 4-5)

นอกจากข้อห้ามการแต่งงานระหว่าง พ่อแม่กับลูก ๆ แล้วสังคมมนุษย์ส่วนใหญ่ยังมีข้อห้ามที่ไม่ให้พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันแต่งงานกันเองด้วย เหตุผลก็คงคล้ายคลึงกัน แต่พอมาถึงญาติระดับลูกพี่ลูกน้อง จะพบว่าข้อห้ามที่แตกต่างกันเกิดขึ้น บางสังคมก็มีการสนับสนุนให้มีการแต่งงานระหว่างลูกพี่ลูกน้องอย่างในกรณีของชาวอาหรับ เป็นต้น บางสังคมกลับไม่สนับสนุนพฤติกรรมดังกล่าว แต่ก็ไม่มีบทลงโทษที่รุนแรงแต่อย่างใด นอกจากนั้นยังมีอีกหลายสังคมที่ไม่มีข้อกำหนดพฤติกรรมในเรื่องนี้ไว้แน่ชัด ปล่อยให้เป็นเรื่องของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องตกลงกันเองก็มี ความแตกต่างในธรรมเนียมประเพณีมีได้เช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นได้ทางหนึ่งว่า เรื่องนี้มีใช่เรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับความอยู่รอดของสังคมมากมายนัก

ส่วนข้อกำหนดพฤติกรรมหรือธรรมเนียมประเพณีที่ถือว่ามี "คุณค่า" (value) สูงควรแก่การรักษาไว้มากกว่าการเปลี่ยนแปลงก็มี อาทิ แนวปฏิบัติของศาสนาบางศาสนาซึ่งครอบคลุมวิถีชีวิตในหลาย ๆ ประการของคนในสังคมไว้ แบบการปกครองซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขซึ่งจะมีข้อกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญของแต่ละประเทศห้ามมิให้เปลี่ยนแปลงแบบธรรมเนียม ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎรทั่วไป ข้อกำหนดพฤติกรรมหรือธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมถือได้ว่าเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม แต่วัฒนธรรมย่อมมีรายละเอียดมากกว่านี้ เพราะวิถีชีวิตทั้งหมดของแต่ละสังคมย่อมมีรายละเอียดมาก กฎเกณฑ์เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เมื่อเอามาสาธยายร่วมกันเข้าก็จะเห็นภาพรวมของวัฒนธรรมของแต่ละสังคมได้ด้วยเหตุนี้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงอาจเกิดขึ้นได้จากธรรมเนียมประเพณีบางประการ จากข้อกำหนดพฤติกรรมปลีกย่อยไปจนถึงเรื่องใหญ่ ๆ เช่น เปลี่ยนแบบแผนการปกครองของประเทศ เป็นต้น

มาถึงตอนนี้พอจะมองเห็นได้แล้วว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น ในทางปฏิบัติแล้วยากที่จะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่ในทางทฤษฎีหรือโดยอุดมคติแล้ว อาจวิเคราะห์ได้ดังที่พิจารณามาแล้วแต่ต้นคือว่า ถ้าสนใจความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเราก็อาจเรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ แต่ถ้ามุ่งเน้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงในระเบียบประเพณี ธรรมเนียม วิถีปฏิบัติต่าง ๆ ของคนในสังคม ก็อาจเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ อย่างไรก็ตาม ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่าแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมก็ จะไม่แตกต่างไปจากธรรมเนียมประเพณี หรือข้อกำหนดพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์เท่าใดนัก และอาจเป็นเพราะเหตุนี้ ที่ทำให้นักสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อยไม่นิยมแยกคำว่า การเปลี่ยนแปลง

ทางสังคมและวัฒนธรรมออกจากกัน เพราะในท้ายที่สุดการเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลกระทบถึงสองลักษณะดังกล่าวเสมอ

ความเป็นมาของแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

นับตั้งแต่โบราณกาลนานมาแล้วที่นักศึกษาผู้สนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ได้พยายามสร้างทฤษฎีและชี้ทางปฏิบัติให้แก่ผู้ปกครองของสังคม เพื่อหาทางปรับปรุงสังคมไม่ให้เสื่อมถอย อย่างเช่นเมื่อประมาณ 2,400 ปีมาแล้ว ฮีโรโดตัส นอกจากจะได้ชื่อว่า เป็นผู้เริ่มต้นศึกษาวัฒนธรรมของคนต่างสังคมอย่างจริงจังแล้ว ท่านผู้นี้ยังสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในแง่ปฏิบัติอีกด้วย โดยท่านได้กล่าวเตือนผู้ปกครองชาวกรีกสมัยนั้นว่า ชาวกรีกจะต้องไม่ทะนงว่า วัฒนธรรมของตนสูงส่งแล้วจะไม่มีวันตกต่ำได้ เพราะถ้ามีวาระมาทออยู่พวก "คนป่าเถื่อน" ทั้งหลายอาจพัฒนาสังคมของเขาก้าวล้ำหน้าไปได้ (สนิท ธรรมการ, 2510: 17)

นอกจากฮีโรโดตัส นักปราชญ์ทางสังคมระยะต้น ๆ ที่สนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็มี อาทิ ตาซิซัส (Tacitus) ซึ่งเป็นชาวโรมันได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับชนเผ่าเยอรมัน (Germania, 98 A.D.) ซึ่งได้พรรณนาถึงลักษณะของชาวเยอรมันในสมัยนั้นไว้อย่างละเอียดพอสมควร พร้อมกับพยากรณ์ว่า "คนป่าเถื่อน (เยอรมัน) ที่ชื่อตรงเหล่านั้นแหละจะเป็นตัวการสำคัญที่จะช่วยทำให้อาณาจักรโรมันที่กำลังเสื่อมโทรมอยู่แล้ว พังพินาศหรือถึงกาลอวสานเร็วขึ้น" (สนิท ธรรมการ, 2520: 4) การที่ตาซิซัสได้พยากรณ์เช่นนั้น (ซึ่งก็ปรากฏว่าเป็นความจริงในตอนต่อมา) แสดงว่าเขามองเห็นความเปลี่ยนแปลงในทางสังคมและวัฒนธรรมว่าเป็นปรากฏการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้อยู่เสมอ สิ่งที่ทั้งฮีโรโดตัส และตาซิซัสต่างพยายามบอกผู้ปกครองประเทศในสมัยของเขาก็คือว่า ภาวะความเจริญก้าวหน้าของสังคมนั้นอาจเปลี่ยนแปลงไปได้คือสังคมที่มีภาวะทางวัฒนธรรมล้ำหลังอยู่ ในขณะที่ขณะใดอาจพัฒนาก้าวล้ำหน้าสังคมบางสังคมซึ่งเจริญอยู่ก่อนแล้วก็ได้ภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ก็มีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในประวัติศาสตร์ของโลก ความจริงผู้ที่เล็งเห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นแก่นสารหรือสาระสำคัญของสรรพวัตถุไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม น่าจะได้แก่พระพุทธองค์ซึ่งได้ตรัสไว้ว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่มีความเป็นอนิจจังหรือไม่เที่ยงด้วยกันทั้งนั้น" อย่างไรก็ตามก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมยังไม่ได้มีการพัฒนามากนัก นอกจากจะมุ่งเน้นไปที่การปฏิบัติของผู้ปกครองสังคมเป็นสำคัญ

นักสังคมศาสตร์ผู้เริ่มวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสังคมเป็นคนแรกน่าจะได้แก่ อิบน คาลดัน (Ibn Khaldun, 1322-1406 A.D.) ซึ่งเป็นชาวอาหรับ ได้เสนอกฎสังคม (Social laws) ขึ้นในหลายข้อที่นำ

สนใจก็คือว่า เขามีความเชื่อมั่นว่าปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างมีหลักเกณฑ์ซึ่งมีความคงที่แน่นอน มีความสม่ำเสมอมีแบบแผนและขั้นตอนชัดเจนพอที่จะทำการศึกษาลงเกตได้ เขาเชื่อต่อไปอีกว่ากฎทางสังคมอาจถูกค้นพบได้เมื่อรวบรวมข้อเท็จจริงได้มากพอ ซึ่งอาจจะนำข้อมูลเหล่านี้มาจัดลำดับสร้างเป็นกลุ่มขั้นตอนขึ้น และอาจหาความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ที่สำคัญก็คือว่าเขาเห็นว่าสังคมต่าง ๆ มิได้อยู่ในสภาพนิ่งหรือไม่เปลี่ยนแปลง หากแต่มีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา (Pelto, 1965: 14-15)

ความเชื่อในเรื่องการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการทางสังคม ได้รับการกระตุ้นและเสริมต่ออย่างมากภายหลังที่ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้เสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตขึ้นในหนังสือสำคัญของเขา "ต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ " (Origin of Species, 1859) แนวคิดเรื่อง "วิวัฒนาการสายเดี่ยว" (unilinear evolution) ซึ่งถูกนำมาเผยแพร่โดย ลูว์ส เฮนรี มอร์แกน (Lewis Henry Morgan) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน และเอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษซึ่งนอกจากจะได้ชื่อว่าอยู่ในกลุ่มนักวิวัฒนาการสายเดี่ยวแล้วยังได้ชื่อว่าเป็น "บิดา" ของวิชามานุษยวิทยาสสมัยใหม่ ซึ่งได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "วัฒนธรรม" (culture) อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในวงการสังคมศาสตร์ปัจจุบันอีกด้วย (สนิท สมัครการ, 2525: 7)

สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ถ้าจะถามว่าอะไรคือสาเหตุ (causes) ที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง ก็อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าวัฒนธรรมอาจจะเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุสำคัญ 2 ประการคือ 1) การประดิษฐ์คิดค้น (invention) ซึ่งรวมทั้งการสร้างเทคนิควิทยาใหม่ ๆ (new technology) และการคิดสร้างธรรมเนียมประเพณีหรือระบบความเชื่อใหม่ ๆ (social invention) ด้วยเทคนิควิทยาหรือธรรมเนียมประเพณีรวมทั้งความเชื่อใหม่ ๆ เมื่อได้มีการยอมรับและนำไปใช้กันแพร่หลายในสังคมแล้ว ย่อมถือได้ว่ามีแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างใหม่เกิดขึ้น และถ้าแบบแผนนั้นมีความคงทนอยู่นานมากกว่าหนึ่งชั่วอายุคนขึ้นไปก็นับได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นแล้วอย่างแท้จริงเพราะว่าวัฒนธรรมนั้นตามปกติย่อมจะต้องมีอายุยืนยาวมากกว่าหนึ่งชั่วอายุคนขึ้นไป ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (enculturation or socialization) ได้มีโอกาสดำเนินไปได้ 2) วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงไปได้โดยวิธีการขอยืมหรือลอกเลียนแบบกัน (cultural borrowing) การหยิบยืมทางวัฒนธรรมหรือการลอกเลียนแบบแผนวิธีการดำเนินชีวิตมาจากวัฒนธรรมอื่นนั้น ปรากฏว่ามีอยู่เสมอมาในสังคมมนุษย์ต่าง ๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น การติดต่อทางวัฒนธรรม (cultural contact)

อาจเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การติดต่อโดยตรงคือการที่คนต่างวัฒนธรรมได้มีโอกาสมาพบปะสังสรรค์ และแลกเปลี่ยนความคิด ค่านิยมและพฤติกรรมต่อกัน ซึ่งอาจจะเป็นไปได้หลายรูปแบบ อาทิ ทูตการเมือง การค้า การศึกษาในต่างประเทศ รวมไปถึงการเผยแพร่ศาสนาของคณะธรรมทูตต่าง ๆ และการอพยพเข้าทำมาหากินของคนต่างสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น การที่คนต่างวัฒนธรรมมีโอกาสได้เห็นแบบอย่างของวัฒนธรรมอื่นที่แตกต่าง ไปจากวัฒนธรรมของตนอยู่ในเวลานานพอสมควร อาจเป็นสาเหตุให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งหรือในบางส่วนของวัฒนธรรมทั้งสองก็ได้ (สนิท สมัครการ, 2525: 8)

นอกจากการติดต่อโดยตรงแล้ว วัฒนธรรมยังอาจติดต่อกันได้โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ที่มีชีวิตบุคคลได้อีก สื่อสำคัญในปัจจุบันที่เป็นตัวการให้วัฒนธรรมติดต่อกันได้ก็คือสื่อสารมวลชน (mass media) ซึ่งรวมทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น แบบแผนการดำเนินชีวิตของคนต่างวัฒนธรรมได้ถูกถ่ายทอดไปยังบุคคลซึ่งอยู่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งอยู่เป็นประจำ ในปัจจุบันนี้ย่อมเป็นการกระตุ้นให้มีการเอาอย่างหรือเลียนแบบพฤติกรรมกันได้ง่ายขึ้น ดังจะเห็นว่าการแพร่กระจายของเทคนิควิทยุสมัยใหม่ ดนตรีมวลชน (popular music) แฟชั่นทรงผมและการแต่งกายต่าง ๆ ได้มีการแพร่ระบาดไปอย่างรวดเร็วมาก เพราะอิทธิพลของสื่อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งได้ปรับปรุงเทคนิควิธีการเล่นข่าวดัง รวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้นจนทำให้เราทราบถึงความเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์ต่าง ๆ ของโลกได้ในเวลาอันสั้น

อย่างไรก็ดีเรื่องของ การขอยืม หรือการลอกเลียนแบบทางวัฒนธรรมนั้น มีข้อน่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งว่า ตามปกติแล้วคนเราจะไม่ยอมรับเอาวัฒนธรรมที่ตนถือว่ามีสถานภาพต่ำด้อยหรือด้อยกว่าวัฒนธรรมของตน แต่จะมีความโน้มเอียงรับเอาแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ตนเห็นว่ามีคุณค่าสูงกว่าหรือดีกว่าวัฒนธรรมของตนเข้ามา แนวความคิดที่ว่าวัฒนธรรมหนึ่งเด่นกว่า (dominant culture) วัฒนธรรมอื่นนั้นเป็นแนวความคิดที่มาลีเนาสกี้ (Malinowski, 1945) ได้เสนอไว้ว่า วัฒนธรรมเด่น นั้นเปรียบเสมือนกระแสน้ำที่อยู่ที่สูง ย่อมจะไหลบ่าลงสู่พื้นที่ต่ำกว่าเสมอ ซึ่งเขาหมายถึงวัฒนธรรมที่สถานภาพต่ำด้อยทั้งหลาย (inferior cultures) เข้าใจว่าแนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ทางวิชาพันธุกรรมสมัยใหม่ (modern genetics) โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับ "ยีนเด่น" (dominant gene) และ ยีนด้อย (recessive gene) แต่ก็ได้มีการนำมาปรับปรุง เพื่อให้เหมาะสมกับปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ตามความคิดของมาลีเนาสกี้ และของนักสังคมศาสตร์รุ่นต่อมาอีกไม่น้อยเห็นว่ วัฒนธรรมตะวันตกปัจจุบันเป็นวัฒนธรรมที่เด่นมากจึงมีการแพร่ขยายตัว (diffuse) เข้าไปยังวัฒนธรรมอื่น ๆ ทั่วโลก วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ทั้งในเอเชียและอาฟริกาต่างก็พยายามจะลอกเลียนแบบหรือขอยืมแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนตะวันตกในหลายประการมาปรับใช้ ภายในแต่ละสังคมของตน มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณี บาง

ครั้งก็ได้มีการต่อต้านวัฒนธรรมตะวันตกเกิดขึ้น ซึ่งอาจมีสาเหตุหลายประการดังเราจะได้พิจารณากันต่อไป การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยวิธีขอยืมหรือลอกเลียนแบบปัจจุบันนับว่าเป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่แพร่หลายมาก

นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน บาร์เนทท์ (H.G. Barnett, 1953) เสนอว่า วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงได้เพราะการรู้จักคิดปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพเดิมให้เป็นสภาพใหม่ด้วยการสามารถมองเห็นสัมพันธ์ภาพใหม่ ๆ ในสิ่งของที่มีอยู่เดิม การประดิษฐ์คิดค้นก็อยู่ในความหมายนี้ การรู้จักเอาแบบแผนบางประการของวัฒนธรรมอื่นมาเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาวะของวัฒนธรรมเดิมของตนก็เข้าอยู่ในความหมายนี้เช่นกัน ซึ่งเขาเรียกว่า “นวกิจกรรม” (innovation) ถ้าปราศจากนวกรรมหรือการรู้จักคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ และแบบแผนใหม่ ๆ ในการดำเนินชีวิตก็เป็นการยากที่วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปฉะนั้น เขาจึงสรุปว่า นวกรรมคือพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Innovation: The Basis of cultural Change, 1953)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงเป็นการเคลื่อนไหว (Dynamics) ซึ่งผู้ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลง ก็คือผู้ที่หวังให้เกิดการเคลื่อนไหวแล้วมีผลดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่ตนประสพอยู่ แต่ก็ไม่แน่ว่าการเปลี่ยนแปลงจะได้ผลในทางที่ดีขึ้นอย่างเดียว เปลี่ยนแปลงแล้วอาจจะอยู่ที่เดิม หรือเปลี่ยนแปลงแล้วอาจเลวลงก็ได้ การเปลี่ยนแปลงแล้วดีขึ้นเรียกว่า “การพัฒนา” (Development)

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1. ขบวนการทางจิตวิทยา

1.1 การรับรู้ (Perceiving) แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ การรับรู้โดยไม่รู้ตัว (Subliminal Perception) ได้แก่ การที่คนเรารับความรู้สึกที่คล้ายกัน และแสดงพฤติกรรมที่ใกล้เคียงโดยไม่รู้ตัว เช่น ความรู้สึกประทับใจของผู้ฟังที่มีต่อผู้กล่าวสุนทรพจน์ การแสดงออกบนใบหน้าซึ่งแสดงถึงความสนใจ โกรธ เกลียด ฯลฯ อันเป็นความสนใจร่วมกันในการเข้าใจกันระหว่างบุคคล ความรู้สึกนี้ไม่สามารถอธิบายหรือพิสูจน์ได้ มันเป็นความเข้าใจและแสดงออกให้เห็นจากใบหน้าและท่าทาง ถ้าเราเข้าใจสังคมและวิถีชีวิตของคนในสังคมแล้ว เราจะเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมพื้นฐานได้โดยอัตโนมัติ การเปลี่ยนแปลงนี้มีสาเหตุมาจากภายนอก และเป็น “ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม” (social interaction) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในที่สุด

1.2 การรับรู้กึ่งรู้ตัว (Marginal Perception) ได้แก่ การรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมนุษย์ โดยรู้ตัวว่าจะอะไรเป็นอะไร แต่ไม่แสดงออกเปิดเผยถึง การรับรู้ นั้น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะไม่ใส่ใจเท่าใดนัก มีผลให้เกิดข้อมูลเพื่อปรับเปลี่ยนในพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ การรู้ที่กำลังคิดอะไรและทำอะไร ใครเป็นต้นเหตุของการคิดและการกระทำเป็นอาการรับรู้แบบกึ่งรู้ตัว เช่น รู้ว่าผู้บังคับบัญชาชอบการทำงานของ ตนเอง แต่ก็แอบรู้คนเดียวเงียบ ๆ ไม่บอกใครและไม่แสดงออกมาในทางการกระทำอย่างเปิดเผยแต่ก็รับรู้ด้วยอาการค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนการกระทำเพื่อให้ผู้บังคับบัญชาชอบมากยิ่งขึ้นไปอีก เป็นต้น

2. ประสบการณ์ที่ผ่านมานานจนลืมไปแล้ว ในบางครั้งที่เคยได้ผ่านประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งนานมาแล้วจนลืมนึกถึงมัน แต่มันจะมีผลต่อพฤติกรรมของคน เช่น มีผลต่อปฏิกิริยาทำทางและบุคลิกภาพ บุคคลอาจผ่านประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมานาน และยังคงฝังติดใจโดย บุคคลนั้นไม่รู้ตัว เมื่อถึงเวลาหนึ่งก็อาจแสดงออกมาโดยคิดว่ามันคือพฤติกรรมที่เพิ่งเกิดขึ้น แท้จริง แล้วมันเป็นพฤติกรรมที่รับมาจากสถานการณ์ในอดีต หรือบางครั้งอาจจะใช้ความคิดของคนอื่นมา ได้แย้งกันแล้วก็คิดว่าเป็นเหตุผลของตนเอง โดยมักลืมไปว่าเป็นเรื่องที่เคยได้ยินมาก่อน ในบางครั้ง ได้ลอกเลียนรูปแบบพฤติกรรมทางสังคมมาเป็นของตน และมักจะลืมไปว่าเป็นส่วนที่รับผู้อื่นมา ประสบการณ์ในอดีตที่คิดว่าลืมเหล่านี้ อาจจะถูกนำไปเป็นแบบอย่างของพฤติกรรมใหม่ ๆ และ เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมโดยได้มีการดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์และสภาพแวดล้อมทำให้เกิดมีพฤติกรรมปรับปรุงมาใช้ในสังคม หลากหลายมากขึ้น

3. การเรียนรู้ การเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์แวดล้อม เป็นมูลเหตุเบื้องต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมคนอาจจะไม่ตั้งใจที่จะเรียนรู้รูปแบบของ วัฒนธรรมของผู้อื่นแต่มักจะปฏิบัติตามเงื่อนไขของสังคมอยู่เสมอด้วยการเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่และ ประพฤติปฏิบัติตาม การปฏิบัติซ้ำ ๆ การสังเกตการณ์ และการเรียนหรือศึกษาโดยตรงเป็นที่มาของ การเรียนรู้สังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

4. การเปลี่ยนแปลงนิสัย กิจวัตร หรือพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ ถ้าจะสังเกตดูให้ดีจะเห็นว่า ผู้คนได้มีการศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาพฤติกรรมและกิจวัตรและนิสัยโดยไม่รู้ตัวอยู่ทุก เวลานาที นั่นคือได้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกิดขึ้นแล้วบางครั้งบุคคลอาจจะรู้ตัวและจงใจยก เลิกรูปแบบพฤติกรรมเก่า ๆ ก็ได้ทั้งนี้เนื่องมาจากการเบื่อความซ้ำซากและจำเจ ซึ่งเป็นธรรมชาติของ มนุษย์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งสองรูปแบบไม่มีใครชี้แนะให้เปลี่ยนมันเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ

5. การเลียนแบบ คนมักจะมีการเลียนแบบกันอย่างไม่ตั้งใจอยู่เสมอ กล่าวคือ จะมีการ เลียนแบบท่าทาง ลักษณะพูดจา การแต่งกาย ฯลฯ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นโดยไม่ได้มีการเรียนรู้แบบอย่าง

มาก่อน การเลียนแบบเป็นเรื่องของบุคคลและกลุ่ม เป็นการรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ๆ มาใช้เป็นการยอมรับหรือเป็นการสร้างสิ่งใหม่ ๆ หรือเป็นการหยิบยืมเอาวัฒนธรรมที่แพร่กระจายจากต่างถิ่นเข้ามาโดยนำมาดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมของตนจนเกิดเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ขึ้น

6. ความคิดเห็น เป็นข้อสันนิษฐานหรือขบวนการเสนอความคิดเห็นและการเปรียบเทียบเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ผู้อื่นฟัง เช่น "วันนี้เขาอารมณ์ดีกว่าเมื่อวาน" หรือ "คนนี้มีความสามารถมากกว่าคนโน้น" เป็นต้น ในทำนองเดียวกันการใช้ความรู้สึกส่วนตัวตัดสินเหตุการณ์ผู้อื่น โดยที่ไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้ถึงความจริงและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ เพียงพอ หรือเป็นการเสนอความคิดเห็นต่อสาธารณะซึ่งทำให้ผู้อื่นติดตาม คล้อยตามจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ ความรู้และค่านิยมของผู้คนได้

7. การโยกย้ายถิ่น ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงได้มีการโยกย้ายที่อยู่อาศัยไปยังแหล่งใหม่ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องและเข้ากันได้กับสถานที่ใหม่และกลุ่มคนใหม่ที่บุคคลย้ายเข้าไปอยู่ด้วย การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมจะเกิดเพื่อให้คนกลุ่มใหม่ยอมรับเข้าพวกและจะไปมีผลให้วัฒนธรรมของผู้ที่ย้ายมาใหม่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อย จนเป็นที่สังเกตได้ในที่สุด

8. สภาวะจิตไร้สำนึก จะบังการพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ สภาวะการณ์เช่นนี้เกิดจากความเคยชินในกฎระเบียบต่าง ๆ ของสังคมที่ฝังใจคนมาแต่เล็กแต่น้อย จึงมักกระทำการใด ๆ ไปโดยอัตโนมัติ และไม่รู้ตัวเช่น การเชื่อฟังและทำตามผู้ใหญ่ (ผู้อาวุโสในทุก ๆ ทาง) เมื่อผู้ใหญ่แนะนำให้เปลี่ยนวิธีการ เปลี่ยนนโยบาย หรือ เปลี่ยนความคิดก็ทำตามโดยดี นอกจากนี้การต้องการการยอมรับจากผู้อื่นจึงต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามผู้อื่น เหล่านี้เกิดขึ้นในตัวมนุษย์เองโดยไม่รู้ตัว และเป็นกลไกหนึ่งที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและทางสังคมในเชิงนามธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานค่านิยมและวัฒนธรรมพื้นฐานต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองนี้จะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับอัตราความแข็งแรงหรือความอ่อนแอของวัฒนธรรมนั้น ๆ ค่านิยมของประชาชนนั้นเปลี่ยนยากมากต้องอาศัยระยะเวลายาวนานเพราะบุคคลได้สั่งสมค่านิยมของตนมาเป็นเวลายาวนานมาก่อน การเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้ตัวเป็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของบุคคลซึ่งจะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อย ๆ

9. การสร้างความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคม ความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะเป็นพฤติกรรมของกลุ่มสังคมที่มีการรับอารมณ์และแสดงออกทางอารมณ์ร่วมกัน เช่น การเชียร์กีฬาด้วยกัน การเดินประท้วง ฯลฯ เหตุการณ์เหล่านี้จะแสดงออกถึงแนวโน้มของการยอมรับอารมณ์และความรู้สึกของกันและกัน

การที่กลุ่มคนร่วมความรู้สึกเดียวกันก็จะมีแสดงออกถึงการยอมรับอารมณืและความรู้สึกของกันและกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือความรู้สึกเกลียดชังและต่อต้านเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งแพร่กระจายไปทั่วโลก ความรู้สึกร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ง่ายและรวดเร็ว

ความผูกพันในสังคมเกิดจากขบวนการจิตวิทยาสังคมหรือขบวนการคิดที่ได้รับผลักดันจากบรรทัดฐาน การรวมกลุ่ม ความคาดหวัง ความกดดันในสังคม ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือขบวนการทางจิตวิทยาสังคม ซึ่งเป็นโครงสร้างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ปฏิกริยาตอบโต้กันทางสังคมจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของบุคคลได้เพราะทุกคนต้องปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นเสมอ (นียพรรณ (ผลวิณะ) วรณศิริ, 2540: 226-227)

ปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

นักวิชาการหลายคนได้กล่าวถึงปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้พอประมวลได้ดังต่อไปนี้

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2521: 14) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงไว้สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมทางด้านภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ เช่นการเปลี่ยนแปลงของลม ฟ้า อากาศ ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม เป็นต้นเหตุให้วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงได้ เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมด้านประชากร ขนาดของประชากรเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์ เช่น เมื่อประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้นย่อมมีผลต่อวัฒนธรรมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และด้านอื่น ๆ เป็นต้น

สุริชัย หวันแก้ว (2537: 162-163) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ เช่น บางคนเชื่อว่าภูมิอากาศอบอุ่นทำให้สังคมสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมได้สำเร็จ นักวิทยาศาสตร์บางคนได้กล่าวว่าการโคจรของดาวหางฮัลเลย์มีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นต้น

2. ปัจจัยทางชีววิทยา ปัจจัยทางด้านนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าปัญญาหรือความเฉลียวฉลาดของมนุษย์สามารถถ่ายทอดได้ทางพันธุกรรม จึงทำให้เกิดสถานการณ์บางประการเช่น

นโยบายการปกครองที่คัดค้านการแบ่งแยกผิวของรัฐบาลผิวขาวแห่งประเทศอาฟริกาใต้ นโยบายการส่งเสริมการมีบุตรในหมู่ปัญญาชน แต่คุมกำเนิดในกลุ่มประชากรที่มีการศึกษาต่ำของรัฐบาลสิงคโปร์

3. ปัจจัยทางการเมืองและการทหาร มูลเหตุนี้มีความคิดว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดจากบทบาทของผู้นำหรือมหาบุรุษ

4. ปัจจัยทางเทคโนโลยี การประดิษฐ์คิดค้นบางอย่างทำให้วัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำ โทรศัพท์ เป็นต้น

5. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เนื่องจากมนุษย์ต้องทำมาหากิน และความต้องการทางเศรษฐกิจจึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

6. ปัจจัยทางศาสนาและอุดมการณ์ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้เช่นกัน เช่น จริยธรรมแบบโปรเตสแตนต์ที่เป็นรากฐานของการกำหนดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นต้น

ผจญจิตต์ อธิคมนันทะ (2534: 25-29) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่าเกิดจากปัจจัยต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ส่งผลให้มนุษย์เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่สภาพแวดล้อมอื่น เช่น การเกิดภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง น้ำท่วม หรือแผ่นดินไหว ถล่ม ทำให้มนุษย์อพยพไปหาที่อยู่ใหม่ ย่อมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการทำมาหากินเปลี่ยนแปลงการแต่งกายให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงขนาดและการกระจายตัวของประชากรย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น กรณีที่มีผู้อพยพเข้าไปใหม่มีจำนวนปริมาณมากกว่าเจ้าของถิ่นเดิม ทำให้วัฒนธรรมของผู้อพยพแพร่กระจายเข้าไปในสังคมเจ้าของถิ่นเดิม และอาจส่งผลให้วัฒนธรรมของเจ้าของถิ่นเดิมเปลี่ยนแปลงไป

3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อ การประสมกับทางวัฒนธรรม ได้แก่ การที่มีวัฒนธรรมที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน ซึ่งจะเป็นโดยการข่มขู่หรือสมัครใจ หรือโดยการแพร่กระจายเข้ามาก็ตาม ย่อมทำให้สังคมที่มีการติดต่อกับสังคมอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและเป็นไปอย่างรวดเร็ว

4. โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคมมีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่มีผู้อาวุโสมีอำนาจมาก วัฒนธรรมของสังคมนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ช้า ตรงกันข้ามกับสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคลจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายและเร็ว

5. ทักษะและคุณค่า การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับชาวตะวันตก ซึ่งมีความภูมิใจในความก้าวหน้าและทันสมัย ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงได้เร็ว แต่ทัศนคติของสังคมที่ยกย่องบรรพบุรุษจะยึดถือประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงในสังคมแบบนี้ย่อมเป็นไปอย่างช้า ๆ เป็นต้น

6. พื้นฐานทางวัฒนธรรม จะหมายถึงในแง่ของการเพิ่มพูนความรู้และเทคนิคที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประดิษฐ์คิดค้น ในขณะที่พื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น การเพิ่มจำนวนของสิ่งประดิษฐ์เป็นไปได้มากขึ้น

ทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่ ปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น และเป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับประชากร เช่น ขนาดของประชากร ความเชื่อ ทัศนคติ และสิ่งประดิษฐ์คิดค้นที่เกิดจากประสบการณ์ของมนุษย์ เป็นต้น

รูปแบบและองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1. ทัศนคติ เป็นตัวกำหนดนิสัย บุคลิก และท่าที ในการแสดงออกของบุคคล ทัศนคติที่ก่อตัวในตัวบุคคลในช่วงเวลาอันยาวนานจะติดฝังแน่น และยากต่อการถอดถอนเปลี่ยนแปลง แต่ก็สามารถจะถูกเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งจะง่ายหรือยาก ช้าหรือเร็ว ขึ้นอยู่กับตัวแปรร่วมหลาย ๆ อย่างเช่น ขบวนการปลูกฝังวัฒนธรรมในช่วงเยาว์วัย (Enculturation) กลุ่มที่บุคคลสังกัด ผู้นำกลุ่ม นวัตกรรมที่ถูกนำมาสาธิต ฯลฯ อย่างไรก็ตามการอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลมากทีเดียว เพราะคนจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและพึ่งพาอาศัยกัน ฉะนั้นการปรับตัวให้คล้อยตามกลุ่มคือการอยู่รอด

ความคล้ายคลึงกันของบุคคลทำให้มีความสนใจในสิ่งคล้าย ๆ กันและอยากทำตนแบบเดียวกัน บุคคลต้องการได้รับความสนใจจากกลุ่มเสมอ การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการเลียนแบบและการเรียนรู้จากกันและกัน รวมทั้งการสร้างพลังในกลุ่มเพื่อโน้มน้าวสมาชิกโดยไม่ตั้งใจ บุคคลมักจะลอกเลียนแบบอย่างพฤติกรรมซึ่งกันและกันโดยการสังเกตจากการแสดงออกของบุคคลในกลุ่มของตนนี้คือที่มาของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (พฤติกรรม) ได้ในที่สุด

2. ค่านิยม ค่านิยมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางสังคม การต้องการความมีชื่อเสียง หรือความต้องการความนับหน้าถือตา ทำให้คนให้คุณค่ากับสิ่งที่จะเป็นปัจจัยสำหรับสร้างชื่อเสียงและหน้าตาให้ตน คนจะให้คุณค่าแก่สิ่งใดมาก-น้อย ขึ้นอยู่กับวัตถุนั้น ๆ บางสังคมบุคคลให้คุณค่ากับ

เงินตราสูงมาก บางสังคมก็ให้คุณค่าโลหะธาตุที่หายาก เช่น ทองคำ บางสังคมนำศีลธรรมและความสวยงามมาเป็นค่านิยมหลัก และผลประโยชน์มาเป็นค่านิยมรอง ค่านิยมเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมจึงไม่มีกฎเกณฑ์กำหนดในการให้คุณค่าของตัวค่านิยม มันเป็นสิ่งที่มีความหมายและเป็นขบวนการชี้แนะและกำหนดท่าทีและทิศทางพฤติกรรมกลุ่ม เพราะฉะนั้นในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมด้วย

3. บรรทัดฐานและพันธะทางสังคม บรรทัดฐานและพันธะทางสังคมคือแนวทางที่สังคมวางไว้ให้สมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัติในแนวเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ทั้งคู่มีความคล้ายคลึงกันแต่พันธะทางสังคมไม่ได้เกิดมาจากบรรทัดฐาน แต่เกิดมาจากความผูกพันทางสังคมและทำที่อันดีต่อกัน มันเป็นข้อบังคับทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยคนทั่วไป ด้วยเหตุผลและสถานการณ์ต่าง ๆ บางครั้งก็มีข้อยกเว้นไม่ปฏิบัติตามก็ได้ เช่น การให้สิ่งของกัน ผู้รับต้องให้สิ่งของกลับเป็นการตอบแทน บางครั้งอาจจะไม่มีสิ่งของตอบแทนกลับมาก็ได้ หากไม่มีการลงโทษทางสังคมที่รุนแรง เช่น การไม่คบหาสมาคมด้วย กฎพันธะนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และกฎนี้จะส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเนื่องจากการปฏิบัติตามพันธะทางสังคมทำให้คนคบหากันง่าย มีไม่ตรีจิตต่อกันและนำไปสู่การทำตามกันและคิดตามกัน ส่วนบรรทัดฐานนั้นเป็นผลมาจากความคิดแนวเดียวกันของคนในสังคม ที่ได้พัฒนามาเป็นกฎระเบียบให้คนปฏิบัติตามด้วยความเคยชิน บรรทัดฐานเป็นกฎสังคมที่แน่นอนและเป็นโครงสร้างของวัฒนธรรมที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ใช้เวลายาวนานในการเกิด เปลี่ยนแปลง และยกเลิก การลงโทษผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานจะเห็นได้เด่นชัด แต่ไม่เป็นทางการ (นิยพวรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ, 2540: 279)

การจัดระบบและการรักษารูปแบบวัฒนธรรม

โดยทั่วไปแล้วบุคคลมีความรู้ในการจัดรูปแบบทางวัฒนธรรมค่อนข้างจะจำกัดบางคนใช้วิธีการสังเกต แล้วทำความเข้าใจแต่ไม่เคยนำมาปฏิบัติ รูปแบบของพฤติกรรมเป็นเรื่องของนามธรรม อารมณ์และจิตใจ ซึ่งยากแก่การอธิบาย แต่พอจะสรุปได้จากการศึกษาของ Machotka (1959: 338) ซึ่งได้แบ่งลักษณะของรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงออกได้เป็น 4 กลุ่มดังต่อไปนี้ คือ

1. รูปแบบที่เกิดจากความคิด เช่น การสังเกตจากการพบเห็นสิ่งต่าง ๆ แล้วนำความคิดนั้นมาปะติดปะต่อกันเข้าจนสามารถเข้าใจเหตุการณ์ได้เป็นเรื่องเป็นราว ซึ่งก็คือการสร้างทฤษฎีจากการสรุปเหตุการณ์มาเป็นข้อเท็จจริงนั่นเอง รูปแบบของวัฒนธรรมที่เกิดจากความคิดนี้เปลี่ยนแปลงได้ช้ามาก

2. รูปแบบของวัฒนธรรมที่เกิดจากพฤติกรรม (หรือวัฒนธรรม) เช่น รูปแบบของการใช้ภาษา และการหากิน เป็นต้น รูปแบบนี้เปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว

3. รูปแบบของวัฒนธรรมที่เกิดจากบุคลิกภาพเฉพาะตัว โดยตัวเองเป็นผู้กำหนดแนวทาง และประพฤติปฏิบัติเอง เช่น คนถูกอบรมให้เป็นคนหัวโบราณ และเคร่งครัดประเพณีก็จะเปลี่ยนแปลงยากมาก ถ้ามีคนแบบนี้เป็นจำนวนมากในสังคมและเกาะกลุ่มกันดี แต่ก็เปลี่ยนได้เป็นรายบุคคล เมื่อบุคคลนั้นๆ มีการศึกษาสูงขึ้น

4. รูปแบบของวัฒนธรรมที่เกิดจากลักษณะเฉพาะกลุ่ม เช่น ชนกลุ่มน้อยที่ใช้รูปแบบ วัฒนธรรมหรือพฤติกรรมของตนเองและไม่เหมือนใคร คนกลุ่มนี้มักจะสูญเสียวัฒนธรรมของตนไปในที่สุด เพราะการยึดติดรูปแบบวัฒนธรรมของกลุ่มทำให้เสียประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม

รูปแบบที่สำคัญต่อการสงวนรักษาวัฒนธรรมก็คือ รูปแบบที่ 2, 3 และ 4 โดยเฉพาะรูปแบบที่ 2 นั้น จะเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการสงวนรักษาวัฒนธรรมแต่รูปแบบที่ 3 และ 4 นั้นเป็นพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

รูปแบบทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบในการดำรงอยู่ของกลุ่มชน เป็นตัวบ่งชี้ว่ากลุ่มนี้ยังคงอยู่หรือไม่ รูปแบบทางวัฒนธรรมนั้นจะมีการพัฒนาไปทางใดก็ได้และการพัฒนานั้นจะเกิดที่โครงสร้างสำคัญ ๆ เช่น การเรียนรู้ พฤติกรรม อุปนิสัยและอื่น ๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของรูปแบบพฤติกรรมของมนุษย์ ความอยู่รอดทางวัฒนธรรมจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบเหล่านี้ทั้งสิ้น และองค์ประกอบดังกล่าวคือรูปแบบของวัฒนธรรมนั่นเอง

โครงสร้างของรูปแบบพฤติกรรม (วัฒนธรรม) ต้องสอดคล้องกับพฤติกรรมในความเป็นจริง เช่น ศาสนาเกี่ยวข้องกับอารมณ์ และศรัทธาของกลุ่มคน หรือความรักชาติเป็นเรื่องของความรู้สึกทางจิตใจมากกว่าเหตุผล การใช้โครงสร้างของรูปแบบพฤติกรรมให้ตรงกับเหตุการณ์จะทำให้พฤติกรรมกลุ่มราบรื่น เพราะโครงสร้างรูปแบบของพฤติกรรมจะสอดคล้องกับพฤติกรรมและเหตุการณ์ในกรณีที่เกิดการจัดโครงสร้างผิด ๆ มาใช้ เช่น การใช้เหตุผลเรื่องของความรักชาติหรือความรักในตัวบุคคลจะเกิดปัญหาในพฤติกรรมทันที (นิยพวรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรณศิริ, 2540: 280)

ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งสำคัญต่อลักษณะของวัฒนธรรมของมนุษย์ ถ้าปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ววัฒนธรรมก็ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมา ในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงนำไปสู่ความเจริญทางวัฒนธรรม เช่น ชาวเกาะโซโลมอนได้เปลี่ยนสังคมของตนจากสังคม

เกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตก และได้รับความสำเร็จจากการเปลี่ยนแปลงนั้น แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงคือการพัฒนาเสมอไปในหลาย ๆ กรณีและหลาย ๆ สังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ปรากฏว่าสังคมนั้น ไม่ได้ดีไปกว่าเดิม บางแห่งเปลี่ยนแล้วกลับเลวลงกว่าเดิมก็มี อย่างไรก็ตามมนุษย์ทำการเปลี่ยนแปลงก็เพื่อไปสู่การพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิมทั้งสิ้น

วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของการพัฒนาทางชีวภาพและสังคมร่วมกัน สถาบันทางวัฒนธรรม เช่น เครือญาติ การแต่งงาน การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา ฯลฯ จะเปลี่ยนแปลงก็เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและชีวภาพขึ้นก่อน ต่อมาจึงเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น คนเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กเล็กมาเป็นเด็กวัยรุ่นจะเกิดวัฒนธรรม "การรับวัยรุ่น" ขึ้น

นักโบราณคดีมีความเห็นว่า วัฒนธรรมจะดำรงอยู่ต่อไปได้เรื่อย ๆ เพราะมีการอนุรักษ์และพัฒนา เช่น ปฏิทินของชาวมายาในอเมริกากลาง ที่ใช้กันเมื่อ 1,000 ปีมาแล้วยังคงใช้มาจนถึงยุคปัจจุบันและบ้านที่ชาวมายาอาศัยอยู่ในปัจจุบันก็มีลักษณะเหมือนกับบ้านบรรพบุรุษของเขาในอดีตกาลนั่นเอง อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมอาจจะถูกกระทบและถูกแทนที่โดยวัฒนธรรมอื่นได้ด้วย แต่ก็เข้าไปในลักษณะผสมผสาน สิ่งที่เราควรสนใจก็คือ การสังเกตส่วนแปลกใหม่ของวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมเก่าเพื่อจะสืบสาวย้อนหลังได้ถูกต้องเพื่อการเข้าใจถึงขบวนการพัฒนาของวัฒนธรรมได้ถูกต้อง

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นเนื่องมาจากสาเหตุต่อไปนี้

1. เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น
2. การเบียดเบียนในความเข้าใจจำเจ ซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิทยาและเป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้เสมอกับทุกคนในสังคมมันเกิดขึ้นเองโดยไม่มีใครหรือสิ่งใดมาขบวนการ
3. การอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอย่างถาวรด้วยสาเหตุจากการแต่งงานกับคนต่างสังคม อาชีพ ภัยธรรมชาติ และสาเหตุทางการเมือง เช่น เกิดศึกสงครามทำให้คนต้องอพยพหนีภัย เป็นต้น

4. การติดต่อกับคนต่างสังคม แล้วรับเอาแนวความคิดใหม่ ๆ และพฤติกรรมใหม่ ๆ มาใช้ เช่น การไปศึกษาต่อ ไปท่องเที่ยว และการทำการค้าขายกับคนต่างสังคม เป็นต้น ในที่สุดก็จะทำให้ ค่านิยมและพฤติกรรมเดิมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่มากนักน้อย

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทุก ๆ สังคมและวัฒนธรรม แต่อัตราและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงจะแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการยอมรับและความชอบในวัฒนธรรมอื่น ๆ มีมากน้อยเพียงใด และยังขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น ลักษณะของวัฒนธรรมใหม่ ตัวผู้รับ และวิธีการเผยแพร่ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม แต่ก็เป็นเรื่องยากที่คนจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ในทันที หลายครั้งที่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมถูกมองว่าเป็นปัญหาสังคมอย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งจำเป็นก็ตาม ดังนั้นจึงต้องมี การศึกษาเรื่องของวัฒนธรรมอย่างละเอียดและลึกซึ้งก่อนจะรับการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เพื่อให้เกิดขบวนการปรับตัวและการยอมรับได้ทันกัน คนอเมริกันที่ย้ายไปอยู่ในอังกฤษ ซึ่งผู้คนขับรถทางซ้ายของถนน (ซึ่งต่างกับในประเทศอเมริกาซึ่งขับทางขวา) ก็จะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์ดังกล่าวเสียก่อนที่จะลงมือขับมิฉะนั้นจะเกิดปัญหา (อุบัติเหตุ) ขึ้นได้

กลไกของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

กลไกที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็คือหน่วยที่เกิดการเปลี่ยนแปลง อันได้แก่ การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือนวัตกรรม การแพร่กระจาย การสูญหายของวัฒนธรรม และการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี้คือ

1. การประดิษฐ์คิดค้น (Invention and Discovery)

การประดิษฐ์คิดค้น หมายถึง การคิดค้นและสร้างสิ่งใหม่ ๆ โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งอาจจะ เป็นแนวคิด วิธีการ และเครื่องมือหรืออุปกรณ์ใหม่ ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมา ต่อมาสิ่งเหล่านี้ได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ๆ ในสังคมและในที่สุดก็กลายเป็นแบบแผนและสิ่งประจำของสังคมไป

การประดิษฐ์แบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอนคือ การประดิษฐ์ขั้นปฐมภูมิ และการประดิษฐ์ขั้นทุติยภูมิ การประดิษฐ์ขั้นปฐมภูมิ ได้แก่ การคิดค้นสิ่งต่าง ๆ ในขั้นเริ่มแรกส่วนการประดิษฐ์ขั้นทุติยภูมิคือการ นำเอาสิ่งที่คิดค้นขึ้นได้ในขั้นปฐมภูมิมาประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายทำให้สิ่งประดิษฐ์นั้น ๆ พัฒนาตัวเองไปตามสถานที่และสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างของสิ่งประดิษฐ์ขั้นปฐมภูมิ เช่น การคิดค้นและการสร้าง เครื่องปั้นดินเผาได้ ซึ่งสันนิษฐานว่าพบโดยบังเอิญจากการใช้ไฟปรุงอาหาร แต่การคิดค้นวิธีการทำ เครื่องปั้นดินเผานั้นยังไม่ใช่เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่สมบูรณ์ ต้องนำเอาเครื่องปั้นดินเผานั้นมาใช้กันอย่างแพร่หลายเสียก่อนแล้ว จึงนำเอาสิ่งประดิษฐ์นั้นเผยแพร่ไปทั่วจนเกิดการพัฒนาการในรูปแบบขึ้น

กล่าวโดยสรุปก็คือสิ่งประดิษฐ์ในชั้นปฐมภูมิสามารถนำไปสู่การคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่ดีกว่าเดิมได้ เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผาเกิดขึ้นเมื่อ 25,000 ปี ก่อนคริสตกาล ในสมัยนั้น คนค้นพบวิธีการเอาดินมาทำเป็นรูปปั้นต่าง ๆ ได้แล้ว แต่ยังไม่มีการทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผา อย่างไรก็ตามการค้นพบเครื่องปั้นดินเผานี้ไม่ได้แพร่กระจายตัวออกไป จนกระทั่งเมื่อประมาณ 7,000-6,500 ปีก่อนคริสตกาล (ซึ่งตรงกับยุคหินใหม่) ก็ได้มีการยอมรับนำภาชนะเครื่องปั้นดินเผามาใช้ทั้งนี้ เพราะผลิตได้ง่ายราคาถูกและทนทาน ก่อนหน้านั้นคนพบการนำดินเหนียวมาใช้สร้างบ้านรูปเหมือนเป็นการทำของง่าย ๆ จากดินเหนียวดิบ ๆ เท่านั้นยังไม่รู้จักกรรมวิธีที่ดีไปกว่านี้ และยังไม่รู้จักการเผาดินให้ทนทาน ต่อมาการทำภาชนะดินเผาจึงเริ่มขึ้นในภายหลัง (ก่อนที่จะมีการใช้ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาของมนุษย์นั้นภาชนะของมนุษย์ทำด้วยไม้หนังสัตว์และหิน) เมื่อครั้งแรกเริ่มนั้นเครื่องปั้นดินเผาทำด้วยมือ และเตาเผาก็คือเตาอบที่ใช้ปรุงอาหารธรรมดา ต่อมาเครื่องปั้นดินเผาได้ถูกพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ในตอนแรกการทำเครื่องปั้นดินเผาทำได้โดยการนำดินดิบมาปั้นบนเสื่อหรือบนพื้นเรียบอื่น ๆ ต่อมาได้พัฒนาขึ้นโดยปั้นบนแท่นหมุนหรือจานหมุน เตาเผาก็ถูกพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม

การสร้างสิ่งประดิษฐ์ในชั้นเริ่มแรกเป็นการประดิษฐ์ในชั้นปฐมภูมิ ส่วนการพัฒนาารูปแบบของสิ่งประดิษฐ์เดิมให้เป็นรูปแบบอื่น ๆ หรือผลได้ในรูปแบบอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นต่อมาเรียกว่าสิ่งประดิษฐ์ขั้นทุติยภูมิหรือ "Juxtaposition" จะเห็นได้ว่าการคิดค้นและการประดิษฐ์เป็นความบังเอิญหลังจากการค้นพบแล้วสิ่งประดิษฐ์ก็จะพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ จนเป็นที่ยอมรับ การคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ได้ จะทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป และจะนำไปสู่การค้นพบสิ่งใหม่ ๆ อื่น ๆ อีกต่อไป ตัวอย่างเช่น การเผาดินเหนียวทำให้ค้นพบแร่ธาตุอื่น ๆ เช่น ทองแดง สังกะสี ตะกั่ว เงิน และทองคำ ซึ่งไหลออกมาจากการเผาดินนั่นเอง

คนที่ร่วมค่านิยมและบรรทัดฐานเดียวกันอาจจะคิดค้นหรือประดิษฐ์สิ่งเดียวกันได้โดยบังเอิญ ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการค้นพบโดย Mallace และ Darwin กล้องสองทางไกลประดิษฐ์โดยคน 3 คน เรือไอน้ำสร้างโดยคนไม่น้อยกว่า 4 คน เป็นต้น การประดิษฐ์คิดค้นบางครั้งอาจจะล้มเหลวและไม่สอดคล้องกับแบบแผนของสังคม หรือ ไม่ตรงกับความต้องการ ค่านิยม และบรรทัดฐานของคนในสังคมนั้น ๆ

การคิดค้นการปลูกพืชหมุนเวียนของ Galileo กิติ และการคิดค้นกฎของการสืบทอดทางยีนจากบิดามารดาของ Mandel กิติ ล้วนเป็นการคิดค้นที่เป็นประโยชน์และอยู่ในความสนใจของคนในสังคม สามารถให้คำตอบในสิ่งที่ตนต้องการรู้ได้ จึงเป็นผลงานที่คงทนและแพร่หลายไปทั่วโลก หลังจากทั้งสองตายลง นักวิทยาศาสตร์รุ่นหลังได้ทำการปรับปรุงทฤษฎีของเขามาใช้ในช่วงหลังปี ค.ศ. 1900 จนถึงปัจจุบันนี้

2. การแพร่กระจาย (Diffusion and Borrowing)

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการหยิบยืมทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องเดียวกัน เกิดจากการที่คนต่างวัฒนธรรมและผู้คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ได้มีโอกาสมาพบปะและติดต่อกันในช่วงเวลาหนึ่งอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอแล้วจึงแลกเปลี่ยนหยิบยืมส่วนวัฒนธรรมของกันและกัน คนจะเป็นผู้นำวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งเสมอ เช่น ชาวยุโรปได้มาติดต่อกับคนอินเดียแดงก็ได้นำเอาพืชพันธุ์ต่างๆ เช่น ข้าวโพด ยาสูบ ถั่วแดง ฯลฯ รวมทั้งวิธีการผลิตจากอินเดียแดงไปใช้

การหยิบยืมเป็นเรื่องปกติวิสัยของมนุษย์ Malinowski (1954) กล่าวว่า "การหยิบยืมก็เหมือนกับพฤติกรรมรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งของวัฒนธรรม" Linton (1936) ให้ทัศนะว่า "ประชาชนจะไม่หยิบยืมวัฒนธรรมมาใช้ทั้งหมด แต่จะเลือกสรรสิ่งที่สามารถเข้ากันได้กับวัฒนธรรมของตนเท่านั้น" ตัวอย่างเช่น คนเผ่า Maya Indians ในกัวเตมาลาได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกและไม่ขัดกับประเพณีและค่านิยมของตนมาใช้ เช่น การใช้จอบและเสียมในการกสิกรรมได้ กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมของตนในที่สุด

สังคมต่าง ๆ จะหยิบยืมเทคโนโลยีของกันและกันมาใช้เป็นอาชิวต์ และถ้าหากผู้ใช้พอใจในเทคโนโลยีนั้นจะแพร่หลายอย่างรวดเร็วและอาจเร็วกว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมเสียอีก Robert Lowie (1920) เคยให้แง่คิดไว้ว่า "การหยิบยืมเป็นการแพร่กระจายส่วนของวัฒนธรรม การหยิบยืมสิ่งต่าง ๆ มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมเดิมได้ และการหยิบยืมมาก ๆ จะทำให้สามารถรับรู้โลกภายนอกได้กว้างขวางยิ่งขึ้น" ตัวอย่างเช่น การหยิบยืมระหว่างชาวอเมริกันและชาวอินเดียแดง และระหว่างชาวอินเดียแดงและชาวไอริช เป็นการหยิบยืมทางการเพาะปลูก เช่น มันฝรั่ง ข้าวโพด ถั่วแดง และมันเทศ เป็นต้น ซึ่งเกือบจะเป็นการหยิบยืมอาหารเกือบครึ่งหนึ่งของอาหารโลก นอกจากนั้นเป็นการหยิบยืมบรรดาภาษากระตุ้นต่าง ๆ เช่น บูห์รี ซึ่งแพร่หลายที่สุด ผ้าฝ้ายต่าง ๆ (ซึ่งผลิตโดยชาวอินเดียแดง) และรองเท้า "มือกกาจีน" ของอินเดียแดงซึ่งรู้จักกันดีทั่วไปในหมู่ชาวอเมริกัน

ส่วนการสนับสนุนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม คือ ความเด่นของวัฒนธรรมและส่วนที่เป็นอุปสรรคของการหยิบยืมวัฒนธรรมคือ อคติทางวัฒนธรรม (Ethnocentrism) ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลยึดถือแต่วัฒนธรรมของตนว่าดีงาม โดยไม่ยอมรับวัฒนธรรมอื่น ๆ เลยเพราะคิดว่าวัฒนธรรมของผู้อื่นไม่ดีเท่าวัฒนธรรมของตน

3. การละทิ้งวัฒนธรรมเดิม (Cultural Loss)

การเปลี่ยนแปลงก็คือการรับสิ่งใหม่ ๆ มาผนวกเข้ากับสิ่งเก่า ๆ การยอมรับในสิ่งใหม่ ๆ จะนำไปสู่การละทิ้งสิ่งเก่าที่เคยมีมาแต่เดิมเสมอ ตัวอย่างเช่น ในสมัยหนึ่งชาวอินเดียแดงทางตะวันออกเฉียงเหนือของทวีปอเมริกาเหนือเคยใช้ภาษาที่ทำจากดินเผา ต่อมาชาวยุโรปได้อพยพมาอยู่

อเมริกาและได้ทำการเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนอินเดียน จึงได้นำเอาภาษาที่ทำด้วยไม้ และเครื่องจักสานอาบน้ำมันมาเผยแพร่ ภาษาแบบใหม่นี้เบาและทนทานกว่าเครื่องปั้นดินเผา และที่สำคัญก็คือมันเหมาะกับชีวิตเร่ร่อนของชาวอินเดียนแดง เมื่อมีการย้ายถิ่นชาวอินเดียนแดงต้องมีการนำเอาภาษาติดตัวไปด้วย ภาษาที่ทำด้วยไม้จึงสะดวกกว่า ชาวอินเดียนแดงจึงยอมรับภาษาที่ทำด้วยไม้มาใช้แทนภาษาดินเผา และเลิกใช้ในเวลาต่อมา

การละทิ้งวัฒนธรรมเดิมอาจจะไม่มีสิ่งใหม่มาทดแทนก็ได้ เช่น การละทิ้งพิธีกรรมขอบคุณพระเจ้าเมื่อหายเจ็บป่วย ซึ่งชาวอินเดียนแดงบางเผ่าเคยปฏิบัติมาช้านานในอดีต ภายหลังพิธีนี้ถูกยกเลิกไป เพราะแทบจะไม่ได้ให้ประโยชน์อะไรอีกแล้ว เมื่อการแพทย์สมัยใหม่เจริญขึ้น การยกเลิกวัฒนธรรมเดิมโดยไม่มีสิ่งใหม่เข้ามาแทนที่นี้เกิดจากความไม่คล่องตัว และการไม่เห็นประโยชน์ในวัฒนธรรมเก่าอีกแล้ว

4. การรับวัฒนธรรมใหม่ (Acculturation)

กระบวนการรับวัฒนธรรมใหม่ได้รับการสนใจจากนักมานุษยวิทยาเป็นอย่างมาก การยอมรับวัฒนธรรมเป็นผลมาจากการที่กลุ่มคนมีการติดต่อกันในช่วงเวลาพอสมควรและอย่างสม่ำเสมอ (Barnett, 1953) และมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันใช้ การรับวัฒนธรรมใหม่ของกลุ่มชนนั้นต้องขึ้นอยู่กับ 1) ความบ่อยครั้งของการติดต่อกัน 2) ความมีไมตรีในการติดต่อสัมพันธ์กันและความมีไมตรีนั้นต้องขึ้นอยู่กับ 3) ตัวแทนในการติดต่อเป็นสำคัญ และ 4) ความสอดคล้องของวัฒนธรรมซึ่งมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน ปรัชญาการณ์ที่มักเกิดขึ้นในขบวนการยอมรับวัฒนธรรมใหม่มีดังต่อไปนี้

4.1 การทดแทน (Substitution) ซึ่งเมื่อวัฒนธรรมถูกแทนที่แล้วต้องไม่ทำให้โครงสร้างเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงน้อยมาก หรือเปลี่ยนแปลงอย่างไม่รู้ตัวในระยะเวลาที่ยาวนานมาก ทำให้ไม่กระทบกระเทือนต่อชีวิตเดิมของผู้รับวัฒนธรรมใหม่มากนัก

4.2 สังเคราะห์นิยม (Syncretism) คือ การหลอมระบบความเชื่อและพฤติกรรมที่แตกต่างกันตั้งแต่สองระบบขึ้นไปเข้าเป็นระบบเดียวกันอย่างกลมกลืน

4.3 การเพิ่มขึ้น (Addition) คือ การเพิ่มสิ่งของหรือแนวคิดใหม่ ๆ เข้ามาในสังคม ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่เปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเดิมก็ได้

4.4 วัฒนธรรมเสื่อมถอย (Deculturation) คือ การสูญหายบางส่วนของวัฒนธรรมเดิมไปเนื่องมาจากคุณค่าและคุณภาพไม่สอดคล้องกับผู้ปฏิบัติอีกต่อไป

4.5 การริเริ่ม (Origination) การหาแนวทางใหม่ที่สอดคล้องกับสภาวะที่เลือกอำนาจต่อการ

เปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่แนวทางใหม่ ๆ ได้ การริเริ่มที่สร้างสรรค์นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเสมอ

4.6 การต่อต้าน (Rejection) การต่อต้านเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วซึ่งทำให้บุคคลปรับตัวไม่ทันและขาดผลประโยชน์ โอกาส และศักดิ์ศรีที่ตนเคยมีมาแต่เดิม คนจึงไม่ยอมรับและก่อให้เกิดการเพิกเฉยและต่อต้านสิ่งใหม่ ๆ ก่อให้เกิดการกีดกันและอาจถึงการจลาจลได้

4.7 การสูญเสีย (Deprivation) ได้แก่ การสูญเสียในสิ่งที่เคยได้ เคยมี เคยเป็นของบุคคลหรือกลุ่มคนบางคน บางกลุ่ม ซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคมและเป็นผู้ได้เปรียบมากในวัฒนธรรมเก่า กลุ่มนี้จะต่อต้านการรับวัฒนธรรมใหม่หากวัฒนธรรมใหม่ทำให้ต้องสูญเสียผลประโยชน์ เช่น สังคมลาวเคยใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คนรวยมีที่ดินมากมาย คนจนไม่มีทรัพย์สิน ต่อมาสังคมได้รับเอาระบบสังคมนิยมเข้ามาใช้ ได้มีการยึดทรัพย์สิน ที่ดินมาเป็นของรัฐแล้วแบ่งให้ทุกคนมีสิทธิทำกินเท่า ๆ กัน เจ้าของที่ดินเดิมเป็นผู้สูญเสียทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างทั้งที่ดิน ฐานะทางเศรษฐกิจและศักดิ์ศรี จะเป็นผู้ต่อต้าน (หากทำได้) และถ้าทำไม่ได้จะหาทางหนีออกจากสังคมลาวไปเสียเป็นต้น (นิตยพรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ, 2540: 283)

สาเหตุของการเกิดขบวนการรับวัฒนธรรมใหม่

การรับวัฒนธรรมใหม่เกิดมาจากหลายสาเหตุ ได้แก่

1. การรวมวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งจะเกิดเมื่อวัฒนธรรมทั้งสองสูญเสียแบบแผนของตัวเองไป
2. การรวมตัวของสองวัฒนธรรมโดยจำยอมเนื่องมาจากสูญเสียเอกราช
3. การมีฐานะภาพเป็นวัฒนธรรมย่อยที่ขาดศักดิ์ศรีไม่มีหลักยึดเหนี่ยวมากนัก เช่น วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย เป็นต้น เจ้าของวัฒนธรรมจึงหันไปประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมของผู้อื่นที่ได้รับการยอมรับมากกว่า
4. เมื่อใดก็ตามที่วัฒนธรรมเริ่มสูญเสียส่วนโครงสร้างต่าง ๆ จนไม่สามารถทำหน้าที่ของมันได้ การรวมกับวัฒนธรรมอื่นจะเกิดขึ้นตามมาเสมอ
5. เกิดศรัทธาและนิยมชมชอบในวัฒนธรรมใหม่ อันเนื่องมาจากความแปลกใหม่

การรับวัฒนธรรมใหม่ (Acculturation) เป็นคนละเรื่องกับการหยิบบ่มทางวัฒนธรรม และอาจไม่เกี่ยวข้องกันเลยก็ได้ คนในสังคมหนึ่งอาจหยิบบ่มวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้ แต่อาจรังเกียจและมีอคติต่อคนในสังคมเจ้าของวัฒนธรรมนั้นก็ได้ เช่น คนไทยเอาภาษาจีนมาใช้มากมายหลายคำ เช่น เกียะ เกี้ยว จับฉ่าย หยวน ฯลฯ แต่คนไทยหลาย ๆ คนยังมีอคติต่อคนจีนอยู่เช่น

ไม่ยอมให้บุตรหลานแต่งงานกับคนจีน (แท้ ๆ) หรือเวลาลูกหลานไม่เรียบร้อยมักจะถูกตำหนิว่ามี
 นิสัยเหมือน “เจ๊ก” หรือ “เจ๊กตีนไฟ” ซึ่งคำกล่าวเหล่านี้แสดงออกถึงอคติต่อคนจีน นี่คือการเหยียด
 แต่ไม่ยอมรับวัฒนธรรมของผู้อื่น การยอมรับวัฒนธรรมใหม่จะมีความรู้สึกทางบวกแฝงอยู่เสมอ แต่
 การเหยียดวัฒนธรรมมีได้ทั้งความรู้สึกทางบวกและลบ

การรับวัฒนธรรมใหม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะนวัตกรรมที่แพร่
 กระจายมาใหม่ก่อให้เกิดผลดีกว่าของเก่า และอยู่ในความต้องการของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
 กรณีที่สังคมนั้นพยายามที่จะพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและจำเป็นต้องนำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามา
 ช่วย การแพร่กระจายตัวของเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้เกิดการพัฒนาทางวัฒนธรรมเร็วมาก ตัว
 อย่างที่พอจะเห็นได้คือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในรอบ 30-40 ปีมานี้ นอก
 จากนี้การเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรีในแอฟริกา อเมริกา และญี่ปุ่น ก็เป็นตัวอย่างชัดแจ้งด้วย
 เช่นกัน การพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมที่ถูกต้อง ต้องประสานวัฒนธรรมที่รับมาใหม่ให้เข้ากับ
 โครงสร้างของวัฒนธรรมเดิมให้ได้

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจมีผลมาจากความงุนงงใจของสังคมอื่นก็ได้
 เช่น ลัทธิการค้าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจทั้งหลายในอดีต (ศตวรรษ 16,17 และ18) แต่ก็
 เป็นเรื่องของขบวนการทางสังคมวิทยา ประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ นักมานุษยวิทยาสนใจเฉพาะ
 การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมหรือพฤติกรรม ในกรณีที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดโดยธรรมชาติ หรือ
 แม้แต่การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่เกิดมีคนจากสองวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ได้มีโอกาสมา
 สัมพันธ์กันเพราะลัทธิการค้าเมือง หรือสงครามเป็นเหตุ นักมานุษยวิทยาต้องการจะรู้ว่าปรากฏการณ์
 ทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตซึ่งกันและกันจะเป็นไปในรูปแบบใดบ้าง และจะเกิดการรับเอา
 วัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้มากน้อยเพียงใด

ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural Change Process)

1. การปลูกฝังวัฒนธรรม (Enculturation)	2. การรับวัฒนธรรมใหม่ (Acculturation)	3. องค์ประกอบอื่น ๆ ของขบวนการเปลี่ยน ทางวัฒนธรรม (Other Cultural Change- Processes)
- เป็นขบวนการเรียนรู้ วัฒนธรรมจากคนรุ่น ก่อน ๆ ของสังคม - เกิดในช่วงวัยเยาว์	- เป็นขบวนการรับวัฒนธรรม ใหม่เข้ามาใช้ในสังคม	3.1 การแพร่กระจายของวัฒนธรรม (Cultural Diffusion)
	- สัมพันธ์กับขบวนการปลูกฝัง วัฒนธรรมในเชิงผกผัน	3.2 วัฒนธรรมสัมผัส (Cultural Contact)
		3.3 นวัตกรรม (Innovation)

นวัตกรรม (innovation)

นวัตกรรมเป็นกลไกหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คำว่า "นวัตกรรม" มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "Innovation" มีรากศัพท์ภาษาละตินว่า "NOVA" ซึ่งแปลว่า "ใหม่" อยู่ในศัพท์นี้ ถ้าจะวิเคราะห์ตามศัพท์ภาษาจะได้ความว่าการเอาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาในสังคม และถ้านำคำนี้มาใช้เกี่ยวกับเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้วก็เป็นพฤติกรรมในระดับต้น ๆ ของกระบวนการเปลี่ยนแปลงฯ ความหมายตามศัพท์ภาษาไทยก็คงจะเหมือนความหมายในศัพท์ภาษาอังกฤษนั่นเองซึ่งหมายความถึงความคิดใหม่ ๆ พฤติกรรมใหม่ ๆ และของใหม่ ๆ ที่ถูกนำเข้ามาใช้ในสังคม

อย่างไรก็ตามเมื่อพูดถึงนวัตกรรมคนส่วนมากมักจะนึกไปถึงสิ่งของใหม่ ๆ ซึ่งไม่เคยเห็น ไม่เคยมีมาก่อนในสังคม อาจจะเป็นของที่แพร่กระจายมาจากสังคมอื่นหรือสร้างขึ้นมาใหม่ก็ได้ เช่น กางเกงยีนส์ เครื่องดื่มบางชนิด ที่จริงแล้วนวัตกรรมเป็นนามธรรมไม่ใช่รูปธรรมที่มองเห็นได้ สิ่งของเป็นเพียงตัวแทนนวัตกรรมเท่านั้นเอง (H.G.Barnett, 1957:7) ให้ความเห็นว่า

..นวัตกรรม ในที่นี้หมายถึงความคิด พฤติกรรมและหรือสิ่งของซึ่งเป็นผลผลิตของพฤติกรรมและเป็นสิ่งใหม่ในแง่ของคุณลักษณะและแตกต่างไปจากสิ่งที่เคยมีอยู่ ขบวนการนี้เป็นขบวนการทางจิตวิทยาเกี่ยวข้องกับการทดแทนของคุณลักษณะไม่ใช่จำนวนและไม่ใช่การเพิ่มหรือการลดของปริมาณ ถึงแม้ว่าเราจะเห็นผลผลิตของความคิดและพฤติกรรมในลักษณะของรูปธรรมเป็นจำนวนมาก ใหญ่ หรือเล็ก มากหรือน้อยกว่าสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า นวัตกรรม เป็นสิ่งแปลกใหม่ที่เข้ามาแทนที่ของเก่าที่มีอยู่ในสังคม ในรูปของสิ่งของและสิ่งประดิษฐ์ที่ผลิตโดยเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นส่วนใหญ่ ที่จริงแล้วสิ่งที่เราเห็นได้คือตัวแทนของความคิดเท่านั้นเอง มันเป็นการ "เพิ่มขึ้นทางความคิดไม่ใช่จำนวน" ตัวอย่างเช่น เดิมคนไทยไถนาด้วยคันไถ แต่ต่อมา เปลี่ยนมาเป็นการไถนาด้วยรถแทรกเตอร์ และเลิกใช้คันไถไปเลย จะเห็นได้ว่า ถ้านับจำนวนแล้วจะมีสิ่งของแปลกใหม่เข้ามา 1 อย่าง ของที่มีเหลืออยู่ก็มีเท่ากับ 1 อย่าง เท่านั้นไม่ใช่ 2 อย่างนี่คือขบวนการแทนที่ ในเรื่องของนวัตกรรม

ก. ปัจจัยในการรับนวัตกรรม

นวัตกรรมเป็นโครงสร้างที่สำคัญในขบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Barnett, 1953: 157) คนจะรับนวัตกรรมหรือไม่ และรับในลักษณะใด ช้าหรือเร็วเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. เพศ (Sex) Goldsen and Ralis (1957) ได้ทำการศึกษาที่ตำบลบางชัน อำเภอมีนบุรี กทม. ในช่วงปี 1954-1956 พบว่า เพศชายรับนวัตกรรมได้ดีและเร็วกว่าเพศหญิงเพราะผู้ชายนั้นเป็นคนใจกล้าหน้าทอนกว่าผู้หญิง ไม่ใคร่จะอายในการแสดงพฤติกรรมแปลกใหม่หรือการใช้ของแปลกใหม่ที่ผู้หญิงไม่ค่อยจะกล้าใช้เป็นคนแรก อีกประการหนึ่ง ผู้ชายสามารถทำความเข้าใจกับคนต่างวัฒนธรรมได้ดีกว่าผู้หญิง เพราะมีความกล้าเสี่ยงภัยมากกว่าหญิง

2. อายุ (Age) ปรากฏจากงานศึกษาเดียวกันว่า คนอายุน้อยรับนวัตกรรมได้ดีกว่าคนอายุมาก ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เด็กหนุ่มสาวมักจะกล้าแสดงออก หรือมีพฤติกรรมแปลก ๆ มากกว่าผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่ได้ถูกอบรมป้อนนิสัยให้อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมเดิมมาในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานกว่าเด็กและมักจะยึดติดอยู่กับค่านิยมเดิมอย่างเหนียวแน่นด้วยความเคยชิน จึงมักไม่ยอมรับสิ่งแปลกใหม่

3. การศึกษา (Education) ผู้ที่มีการศึกษาสูงมักจะเป็นคนมีจิตใจเปิดกว้างยอมรับผู้อื่นได้ง่ายกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย อีกประการหนึ่ง การศึกษาส่งเสริมให้คนได้มีประสบการณ์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างมาก และตัวของการศึกษาเองก็เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วยอย่างหนึ่ง การศึกษาจึงสอนให้คนมีเหตุผลเข้าใจและยอมรับสิ่งแปลกใหม่ได้ง่าย

4. องค์การเผยแพร่วัตกรรม (Innovating Organization) ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมมีความสามารถ มีการวางแผน และมีวิธีการที่ดี เฟื่องถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งพร้อมที่จะรับผิดชอบและแก้ไขเหตุการณ์ที่เป็นผลมาจากการรับนวัตกรรมมาใช้เสมอ

5. ผู้นำสาธิตนวัตกรรม (Change Leaders) เป็นตัวแปรที่สำคัญมากถ้าผู้นำการใช้ นวัตกรรมใหม่ ๆ มีมนุษยสัมพันธ์ มีศิลปะ มีความมั่นใจในตนเอง มีเสน่ห์ดึงดูดใจ มีความรับผิดชอบ ฯลฯ ย่อมทำให้ผู้ตามมีความกระตือรือร้นที่จะทำตามผู้นำ เพราะมีความรู้สึกยอมรับในตัวผู้นำเป็นพื้นฐาน การนิยมชมชอบบุคคลมีผลทำให้คนทำตามในสิ่งที่บุคคลนั้นปรารถนาได้ นอกจากนี้ยังต้องเป็นคนที่มีความเสี่ยง มีฐานะภาพทางสังคม และเศรษฐกิจสูงกว่าผู้รับนวัตกรรมด้วย

6. วิธีการเผยแพร่นวัตกรรม (Innovating Methods) ปัจจัยข้อนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และศิลปะของผู้นำในการสาธิตนวัตกรรมมากที่สุด โดยปกติแล้ว มีวิธีการมากมายหลายอย่างในการ นำนวัตกรรมมาแนะนำให้คนในสังคมได้รู้จัก แล้วแต่ว่าผู้นำสาธิตนวัตกรรมจะมีประสบการณ์มา

อย่างไร พอจะสรุปได้ว่า วิธีการที่ดีที่สุดขึ้นอยู่กับ ศิลปะ และ พหุสัจจะ ของผู้นำในการเปลี่ยนแปลง
 นั่นเอง

7. ตัวนวัตกรรม (Innovating Objects) ตัวนวัตกรรม อันได้แก่ 1) สิ่งของและวิธีการใหม่ ๆ
 ต้องไม่ยุ่งยากเกินไป 2) มีประโยชน์มากกว่าสิ่งของและพฤติกรรมเก่า ๆ ที่คนในสังคมเคยมีประสพ
 การณ์มา 3) ต้องไม่แพงเกินกว่าผู้รับมาใช้จะสามารถซื้อหามาได้ 4) ต้องไม่ไปปลงล้างสถาบันสังคม
 เก่า ๆ อย่างกระทันหัน

8. ความบ่อยครั้งในการสาธิต (Frequency of Demonstration) จะเห็นได้ว่าในระยะ
 แรก ๆ นั้นคนในสังคมมักจะมีอาการต่อต้านสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เสมอ ต่อเมื่อได้รู้ได้เห็นจนชินแล้วมัก
 จะยอมรับไปโดยไม่รู้ตัว จึงต้องใช้วิธีการสาธิตบ่อยครั้งจนก่อให้เกิดการรับนวัตกรรมได้ดี

9. ระยะทางและการคมนาคมระหว่างเมืองและท้องถิ่นที่อยู่อาศัย (Distance to Town) ผู้ที่
 อยู่ใกล้เมืองมักจะมีโอกาสได้รู้เห็นนวัตกรรมใหม่ ๆ มากกว่าผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นที่ห่างไกลเสมอ นอก
 จากนี้ความสะดวกในการติดต่อกับตัวเมือง เช่น การคมนาคมขนส่งสะดวก ก็มีผลส่งเสริมให้คนได้มี
 ประสพการณ์กับตัวเมืองบ่อย ๆ การรับนวัตกรรมก็จะดูง่ายขึ้น

10. ความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนฝูง (Peer-Group Relationship) บุคคลบางคนอาจจะไม่มี
 ความเป็นตัวของตัวเองมากนัก ทำอะไรก็จะตามเพื่อนฝูงอยู่เสมอ ถ้าความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนดี
 จะสนับสนุนให้เกิดการชักนำให้กระทำในสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ หรือการใช้สิ่งของแปลกใหม่ได้ง่าย แต่
 ถ้าความสัมพันธ์ไม่ดี บุคคลจะมีความรู้สึกต่อต้านเพื่อน ซึ่งมีผลไปถึงการต่อต้านพฤติกรรมและสิ่ง
 ของใหม่ ๆ ของเพื่อนด้วย

11. ความรู้สึกเปรียบเทียบ (Comparative Attitude) เป็นลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคล
 บุคคลใดมีนิสัยชอบเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นมักจะรับนวัตกรรมได้ง่าย เนื่องมาจากพยายามทำตัว
 ให้เหมือนกับบุคคลที่ตนชอบ ถ้าบุคคลนั้นมีพฤติกรรมใหม่ ๆ หรือใช้สิ่งของใหม่ ๆ ก็อยากจะทำตาม
 บ้าง อีกประการหนึ่ง บุคคลที่ชอบเปรียบเทียบในความ "มี" และ "ไม่มี" กับผู้อื่นอยู่เสมอก็มักจะ
 ชอบแข่งขันที่จะมีให้มากกว่าผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดมีนวัตกรรมแปลกใหม่ขึ้น

ข. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์ หรือตัวนวัตกรรม

การยอมรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านสิ่งประดิษฐ์หรือตัวของนวัตกรรมด้วย
 ได้แก่

1. บุคคลจะต้องเห็นประโยชน์อันมากมายของสิ่งประดิษฐ์เสียก่อน และสามารถนำไปใช้ได้
 หลายทาง เช่น เครื่องปั้นดินเผานั้นสามารถใช้แทนตะกร้าสานแทนกระเป๋ที่ทำจากหนัง และแทน
 ซามหินได้ เครื่องปั้นดินเผาจึงแพร่กระจายไปได้ทั่วโลก

2. การประดิษฐ์ไม่ยุ่งยากซับซ้อนนัก เช่น ภาชนะดินเผาสามารถเอาดินเหนียวเผาในเตาอันเดียวกับเตาทำอาหารได้ อันที่จริงแล้วเครื่องปั้นดินเผาก็คือการจำลองแบบการทำอาหารบนพื้นดินโดยใช้ไฟนั่นเอง คนจึงพัฒนาความคิดนี้มาใช้ได้เร็วเพราะมองเห็นรูปแบบชัดเจนและง่ายต่อการเข้าใจ

3. สิ่งประดิษฐ์สามารถพัฒนาให้ดีขึ้นจากเดิมได้ ไม่ตีบตันอยู่เท่าเดิมและนำไปสู่การพัฒนาเทคนิคใหม่ ๆ ขึ้นไปได้เรื่อย ๆ

4. วัฒนธรรมจะต้องไม่ทำให้ค่านิยมและบรรทัดฐานของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงหรือไม่ทำลายโครงสร้างเดิมของสังคม

5. การรับเอามาใช้ต้องไม่เสียเงินทองมากเกินไป ไม่ต้องลงทุนลงแรงมากนักราคาไม่แพงจนเกินไป

6. ให้ความสะดวกสบายแก่คนมากกว่าสิ่งเดิมที่เคยมีเคยใช้

7. มีการแนะนำบ่อย ๆ และหลาย ๆ ครั้งในช่วงระยะเวลาานพอสมควร

8. จุดความสนใจแก่กลุ่มบุคคลมากกว่าส่วนบุคคล

ประเภทของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจากที่เคยประพฤติปฏิบัติแต่เดิมไปเป็นรูปแบบใหม่ด้วยสาเหตุหลาย ๆ ประการดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อคนในสังคมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะมีปัจจัยหลาย ๆ ประการเป็นตัวกระตุ้น ซึ่งหากจะมองในวงกว้างแล้วทุกคนในสังคมจะได้รับผลกระทบทั่วถึงกันและแตกต่างกันไป ความจริงแล้วทุกคนได้รับการเปลี่ยนแปลงไม่เท่ากัน ทั้งนี้ เพราะมีปัจจัยจากการปลูกฝังทางวัฒนธรรม (Enculturation) เป็นตัวแปรอย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ต้องมองผลของการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมและในวงกว้างไม่ใช่มองเป็นรายบุคคล ณ จุดใดจุดหนึ่ง การมองแบบนี้จะเห็นว่าขบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะเป็นไปในรูปใด และเป็นการเปลี่ยนแปลงในประเภทหรือรูปแบบใด ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงแบบอิสระ (Free Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเองและเกิดขึ้นอยู่แล้วทุกวันโดยไม่ต้องมีผู้ใดชักนำ หรือบังคับ มันเกิดตามธรรมชาติและเป็นไปเองโดยไม่มีหลักเกณฑ์และระบบระเบียบใด ๆ ทั้งสิ้น จะเห็นได้จากการที่บุคคลทำหรือคิดในแต่ละวันเวลาไม่เหมือนกัน โดยปกติ แล้วจิตใจของคนเรานั้นไม่หยุดนิ่งขบวนการทางความคิดจะทำงานตลอดเวลา ยิ่งคิดยิ่งแปลกใหม่ออกไปและมักจะดีกว่าเดิม และซับซ้อนขึ้นกว่าเดิมเสมอ จะเห็นได้จาก

ทฤษฎีวิวัฒนาการของ Lewis Morgan (1877) และ Edward Tylor (1871) การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอย่างอิสระมีสาเหตุมาจาก

1.1 มนุษย์เกิดความเบื่อหน่ายความซ้ำซาก จำเจ อยากจะเปลี่ยนไปทำสิ่งใหม่ ๆ บ้างมันเป็นอาการตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้กับคนทุก ๆ คน และตลอดไป

1.2 คนเรามักอยากจะทดลองสิ่งแปลกใหม่อันเป็นนิสัยที่ก่อให้เกิดการค้นคว้าหาสิ่งใหม่ ๆ มันเป็นความสนใจ และความอยากทดลองความคิดใหม่ ๆ ของตน H.G.Baret (1953: 152) ได้เคยกล่าวไว้ว่า

“..... คนเรานั้นเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา สิ่งที่มา กระตุ้นให้เกิดความเปลี่ยนแปลงบุคคลได้แก่ความต้องการความแปลกใหม่ และความไม่ถูกใจในสิ่งเก่า ๆ หรือพฤติกรรมเก่า ๆ ที่เคยประพฤติปฏิบัติ มาแต่เดิม ความต้องการเปลี่ยนแปลงของคนเรานั้นเรียกว่า “ความต้องการโดยสมัครใจ” (voluntary Wants)

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงแบบอิสระนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่รู้ตัวผู้เปลี่ยนแปลงไม่เคยได้ใส่ใจกับพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงของตน และไม่เคยระลึกว่าตนต้องการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีเหตุผล สับสน วุ่นวาย ไม่สม่ำเสมอ ไม่มีระเบียบ และซ้ำซาก เพราะผู้เปลี่ยนแปลงขาดความรู้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางคนต้องเปลี่ยนแปลงบางคนไม่ต้องการ ต่างคนต่างทำไปตามความเห็นชอบของตนทำให้เกิดความสับสน ผลที่สุดจะก่อให้เกิดความระส่ำระสายในสังคม เพราะ ต่างคนต่างทำไปตามความคิดของตนไม่มีใครฟังใคร สังคมจะหาระบบระเบียบได้ยาก (Barnett 1953:10 –18)

2. การนำเปลี่ยนแปลง (Directed Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีนักวิชาการหรือกลุ่มผู้มีประสบการณ์ทางวัฒนธรรมเป็นที่เล็งผู้แนะนำและให้ความรู้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างค่อนข้างอิสระ แต่ถูกต้องตามขบวนการ มีระบบระเบียบ และกฎเกณฑ์ ประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และกระทำการเปลี่ยนแปลงเอง นักวิชาการเป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ช่วยนำทาง เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างมีเหตุผล ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง ผู้แนะนำการเปลี่ยนแปลง จะต้องไม่เข้าไปยุ่งหรือก้าวกายงาน ปล่อยให้ประชาชนเลือกเอง ตัดสินใจเอง และทำการเปลี่ยนแปลงเององค์กรเปลี่ยนแปลง (Change Agent) มีเพียงฝ่ายนักวิชาการเท่านั้น ไม่มีองค์กรของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องหรือชี้แนะ

Soi Tax (1975:233) ให้ทัศนะว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ถึงแม้จะได้ผลช้าไปบ้าง แต่ก็แน่นอนเกิดผลดี และเป็นที่น่าพอใจกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายผู้ถูกเปลี่ยนแปลงคือ ประชาชน วิธีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของ บุคคลแบบนี้ นักมานุษยวิทยาประยุกต์ ประเภทปฏิบัติกร (Action Anthropologists) นิยมใช้มาก โดยเฉพาะ Aax เองได้ทดลองนำมาใช้อย่างได้ผลมาแล้วจึง

กล้ารับรองเช่นนั้น การเปลี่ยนแปลงแบบ “นำเปลี่ยน” นักมานุษยวิทยาจะใช้วิธีการที่แยบยล ในการหลอกล่อให้ประชาชนทำการเปลี่ยนแปลง แต่จะไม่ใช้ค่านิยมของตนเองไปตัดสินวิถีทางของชาวบ้าน และจะไม่เอาตัวเข้าไปยุ่งเกี่ยวเต็มตัว จะปล่อยให้ประชาชนเป็นผู้มองเห็นปัญหาของชุมชนของตนเอง โดยใช้ศิลปะในการ “ยิงปัญหา” (Catalysy) หรือจุดปัญหาให้ประชาชนได้เห็นและระลึกถึงด้วยตนเองให้ได้ว่าตนมีปัญหา แต่จะไม่ไปบอกว่าประชาชนมีปัญหา หรือหมู่บ้านนั้น ๆ กำลังเกิดปัญหา เมื่อประชาชนเห็นปัญหาของตนเอง และด้วยตนเองประชาชนนั่นเองจะเป็นผู้เลือกว่าจะเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคมให้ดีขึ้นหรือไม่ จากนั้นนักวิชาการก็จะเสนอแนะวิธีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ วิธีให้ประชาชนเลือกปฏิบัติเอง พร้อมทั้งให้ความรู้ในวิธีการที่ประชาชนเลือกทำ นักวิชาการเป็นฝ่ายคอยดูอยู่ห่าง ๆ ในขณะที่ประชาชนกำลังทำงานเปลี่ยนแปลงชุมชน เมื่อเกิดปัญหาก็จะให้ประชาชนเป็นฝ่ายมาขอคำแนะนำปรึกษาเพื่อการแก้ไขปัญหานั้นให้ลุล่วง

นักมานุษยวิทยาปฏิบัติการมีความเห็นร่วมกันว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงต้องให้ชาวบ้านทำการเปลี่ยนแปลงเองทำเองจนพอใจและรับผิดชอบผลที่จะตามมาเอง การที่คนอื่นเข้าไปมองว่าชาวบ้านมีปัญหา และไปบอกว่าอะไรดีอะไรไม่ดี เป็นการไปบงการชีวิตของผู้อื่น หากเกิดผลร้ายขึ้นจะเป็นกรรมของชาวบ้านตลอดชีพ จึงควรให้ผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงเลือกปฏิบัติด้วยตนเอง และรับผิดชอบต่ออนาคตของตนเอง วิธีนี้จะไม่ผิดจรรยาบรรณของนักวิชาการด้วย การเปลี่ยนแปลงแบบนี้ช้าแต่ได้ผลแน่นอน

3. การวางแผนเปลี่ยนแปลง (planned Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในรูปแบบบังคับกลาย ๆ เป็นการบังคับที่ไม่ใช้อาวุธ แต่องค์กรเปลี่ยนแปลงจะเป็นผู้เปลี่ยนแปลง บงการ ชี้แนะ และทำการเปลี่ยนแปลงให้ประชาชนทุกอย่างตั้งแต่หาเงินมาทำการเปลี่ยนแปลงให้ ระบุว่าประชาชนมีปัญหา วางแผนและวิธีการเปลี่ยนแปลงให้ทั้งหมดและไม่ต้องถามประชาชนว่าเขาต้องการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ประชาชนไม่มีใครจะได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยมากนัก แต่จะเป็นผู้รับผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงแบบนี้จะดีสำหรับท้องถิ่นที่รู้ปัญหาแน่นอน และเกิดปัญหาฉุกเฉินเร่งด่วนประชาชนมีการศึกษาน้อย องค์กรมีงบประมาณ และเวลาจำกัดแต่จะไม่ได้ตรงที่ไม่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยเลย หรือเข้าไปมีส่วนร่วมบ้างแต่น้อยมาก ตามความเป็นจริงนั้นประชาชนจะรู้ปัญหาของท้องถิ่นของตนเองดีกว่าใคร ๆ การที่ไม่ได้ออกความคิดเห็นอาจจะทำให้องค์กรเปลี่ยนแปลงทำงานแบบเดาสุ่ม ซึ่งผลร้ายที่จะเกิดก็คือ อาจไม่ได้ผลและเสียทั้งเงินทองและเวลา เช่น ต้องทำงานหลาย ๆ ครั้ง ต้องเพิ่มคน และงบประมาณหลายครั้ง มีตัวอย่างมากมายที่องค์กรเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชาชนแล้วประชาชนไม่ยอมรับวิถีชีวิตแบบใหม่ ทำให้โครงการล้มเหลว

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแบบวางแผนเปลี่ยนนี้ นิยมใช้กันมากในประเทศด้อยพัฒนาซึ่งรัฐบาลจะเป็นผู้ทำการเปลี่ยนแปลงเองทั้งหมด อาจจะได้ผลบ้างและล้มเหลวบ้าง ตัวอย่างที่ดีที่สุด ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของสังคมไทยตามแผนพัฒนาฉบับที่ 1-5

การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบวางแผนเปลี่ยนแม้มักจะถูกโจมตีจากนักวิชาการทางวัฒนธรรมมาก เพราะผิดจรรยาบรรณ เป็นการใช้ความรู้สึกและค่านิยมของผู้เปลี่ยนแปลงไปตัดสินผู้อื่น บงการชีวิตและอนาคตของผู้อื่น และหากเกิดผลร้ายตามมาผู้ถูกเปลี่ยนแปลงจะเป็นผู้รับกรรมตลอดชีพ และหลายครั้งที่ผู้เปลี่ยนแปลงไม่ต้องรับผิดชอบเลย

การวางแผนเปลี่ยนวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ตามอัตราความน้อยของการบงการการเปลี่ยนแปลง รูปแบบแรกคือ องค์การเปลี่ยนแปลง (ซึ่งประกอบด้วยคนของรัฐ และนักวิชาการ) อนุญาตให้ประชาชนเข้ามามีส่วนด้วยบ้างแต่น้อยมาก ลักษณะนี้ค่อนข้างไปทาง “การบังคับเปลี่ยนแปลง” (Forced Change) ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปอีกรูปแบบหนึ่ง ค่อนข้างไปทางการนำเปลี่ยนแปลง (Directed Change) รูปแบบนี้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกือบครึ่งต่อครึ่ง เป็นการฟังเสียงประชาชนแล้วจึงวางแผนไปตามความต้องการของประชาชน แต่ไม่ได้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงแบบวางแผนเปลี่ยนถือว่าการเปลี่ยนแปลงที่เร็วและแน่นอน แต่จะไม่เป็นที่พอใจของผู้ถูกเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก

4. การบังคับเปลี่ยนแปลง (Forced Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของสังคมแบบบังคับโดยใช้กำลังอาวุธ เป็นการกระทำการเปลี่ยนแปลงโดยพลการไม่สนใจว่าผู้เปลี่ยนแปลงจะรู้สึกอย่างไรและเห็นด้วยหรือไม่ การเปลี่ยนแปลงก็จะเปลี่ยนในแนวทางเห็นชอบของผู้เปลี่ยนแปลงเอง ประชาชนผู้ถูกเปลี่ยนแปลงไม่มีโอกาสโต้แย้งและไม่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น

การเปลี่ยนแปลงแบบนี้จะเห็นได้จากการปฏิวัติในรัสเซียในปี 1917 และการยึดครองประเทศต่าง ๆ ในอัฟริกาก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยประเทศอังกฤษ เบลเยียม และฝรั่งเศส เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงแบบนี้จะเป็นไปด้วยความรุนแรงเสียเลือดเนื้อและชีวิต เพราะประชาชนผู้ถูกเปลี่ยนแปลงมักจะต่อต้านเสมอ และจะไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ถาวร หากผู้ควบคุมละเลยเมื่อใดผู้ถูกเปลี่ยนแปลงมักจะถือโอกาสเปลี่ยนแปลงกลับมาเป็นแบบเดิมอีก ฉะนั้นผู้เปลี่ยนแปลงหรือผู้ควบคุมสังคมจะต้องระมัดระวังตัวเสมอสังคมจะอยู่อย่างแตกแยก จำใจ ขาดความร่วมมือ และขาดความสงบสุข

การบังคับเปลี่ยนแปลงว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้ผล ถึงแม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นก็จริง แต่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงชั่วคราว เมื่อใดผู้เปลี่ยนแปลงปล่อยละวางประชาชนจะกลับมามีวิถี

ชีวิตแบบเดิม ผลของการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นเร็วมากแต่ไม่แน่นอนและไม่ถือว่ามี การเปลี่ยนแปลง ที่ถาวรเกิดขึ้น

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงของสภาพ มีผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิต ที่จะต้องปรับให้สอดคล้องกับ การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติเหล่านั้น ตัวอย่างเช่น ความแห้งแล้งของภูมิภาคอิสาน ผลัก ดันให้ชาวอิสานอพยพเข้ามาหาที่ทำกินใหม่ ในดินแดนภาคกลางหรือกรุงเทพมหานคร แล้วมีผลให้ คนเหล่านี้ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีหลายประการไปจากเดิม

2. การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับประชากร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับขนาดและคุณ ภาพของประชากรในแต่ละสังคม เช่น จากการขยายตัวของอัตราการเกิดอย่างรวดเร็วหรือจากการ อพยพย้ายถิ่น หรือจากสงคราม ทำให้เกิดการแพร่กระจายและการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ระหว่างผู้มาใหม่และผู้เป็นเจ้าของถิ่น

3. ความทันสมัยระบบการติดต่อสื่อสารและโทรคมนาคม ระหว่างสองวัฒนธรรม ในปัจจุบัน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นไปในอัตราที่รวดเร็วกว่าอดีตมาก จึงทำให้วัฒนธรรมซึ่งห่างกัน นับหมื่นไมล์นั้น สามารถอยู่ใกล้แค่เอื้อม

4. ลักษณะโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมที่สนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น สังคมที่มีโครงสร้างหลวม (Loosely structured society) เปลี่ยนแปลงได้ง่ายและรวดเร็วกว่า สังคมที่มีโครงสร้างเหนียวแน่น (Tightly structured society) พวกหัวก้าวหน้า (progressive) จะ เปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า พวกอนุรักษนิยม (Conservative) มีความคิดว่า วัฒนธรรมของตนดีกว่าคน อื่น (Ethnocentrism) จึงทำให้ไม่ยอมรับวัฒนธรรมอื่น และจากการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมใหม่ในแง่ประโยชน์ใช้สอยว่ามีเพียงใด ฯลฯ ตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี นโยบายเปิดประเทศติดต่อกับตะวันตก และทรงปฏิรูปบ้านเมืองเยี่ยงตะวันตก เนื่องจากได้เห็นว่ วัฒนธรรมตะวันตกสามารถสร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้กับประชาชนคนไทยได้

การต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นเสมอจาก กระบวนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ฮอร์ตตัน และฮันท์ (Horton and Hunt). 1972 ได้ชี้ถึงสาเหตุ ของการต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้ (รพีพรรณ สุวรรณนัฐโชติ 2530:160-163)

1.ทัศนคติและคุณค่าเฉพาะ (Specific attitudes and values) นอกจากทัศนคติโดยทั่ว ๆ ไป ที่สังคมมีต่อการเปลี่ยนแปลงแล้ว แต่ละสังคมจะมีทัศนคติและคุณค่าเฉพาะทั้งในด้านรูปธรรม และนามธรรมซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม ถ้าสิ่งนั้นมีคุณค่าและเป็นประโยชน์แท้

จริง คือ สามารถนำไปใช้ประกอบกิจการงานอื่นได้หรือเป็นประโยชน์ สิ่งนั้นจะได้รับการยอมรับ การเปลี่ยนแปลงก็จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ถ้าสิ่งใหม่นั้นมีคุณค่าภายในตัวมันเองมากกว่าที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างชัดเจน สิ่งนั้นก็ได้รับการยอมรับน้อย การเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นไปอย่างช้า ๆ หรืออาจมีการต่อต้านขึ้นก็ได้ ถ้าสิ่งใหม่นั้นไปขัดกับประเพณีและคุณค่าเฉพาะที่มีอยู่ในสังคม

2. การแสดงและสาธิตของใหม่ (Demonstability of innovations) การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว เมื่อสังคมสามารถเห็นประโยชน์ของมันได้ง่ายและชัดเจน สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ในระยะเริ่มแรกหลายอย่างไม่ค่อยมีคุณภาพดีพอ คนจึงไม่ค่อยยอมรับจนกว่าสิ่งนั้นได้รับการปรับปรุงคุณภาพ และเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น สิ่งประดิษฐ์ใหม่บางชนิดสามารถสาธิตหรือพิสูจน์ทดลอง ให้เห็นได้ง่ายโดยไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนัก นอกจากนั้นการสาธิตสิ่งใหม่ ๆ ให้เห็นอย่างชัดเจนเข้าใจได้ง่าย ก็จะง่ายต่อการยอมรับและสิ่งใหม่ซึ่งเป็น "รูปธรรม" ย่อมจะแสดงให้เห็นประโยชน์ของมันได้ง่ายและชัดเจน สังคมจึงยอมรับได้ง่ายกว่าสิ่งใหม่ซึ่งเป็น "นามธรรม" และระยะเวลาในการยอมรับก็จะสั้นกว่าด้วย

3. การสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่เดิม (compatibility with existing culture) สิ่งใหม่จะถูกยอมรับได้ง่าย หากเข้ากับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมได้ดี อย่างไรก็ตามสิ่งใหม่อาจเข้ากันไม่ได้กับวัฒนธรรม ในลักษณะดังนี้

3.1 ใหม่อาจขัดแย้งแบบของความประพฤติเดิมและผลที่ตามมา คือ

3.1.1 อาจมีการไม่ยอมรับ เช่น ในบางสังคมไม่ยอมรับลัทธิคอมมิวนิสต์

3.1.2 อาจจะไม่ยอมรับเพราะมีความเห็นว่า การขัดแย้งในวัฒนธรรมบางส่วนอาจปรับให้เข้ากับของเดิมได้

3.1.3 อาจจะไม่ยอมรับทั้งที่มีความขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิมยังคงอยู่ แต่อาจลบล้างโดยการหาเหตุผลมาอ้างอิง

3.2 สิ่งใหม่อาจก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติอยู่ โดยปกติสังคมจะพยายามใช้สิ่งใหม่ในแนวทางที่จะให้สามารถใช้สิ่งที่ตนรับมาใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.3 สิ่งใหม่นี้เป็นสิ่งที่เข้าไปแทนที่ ไม่ใช่เป็นการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ถ้าสิ่งใหม่เป็นสิ่งที่เข้าไปเพิ่มหรือสามารถผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ก็จะทำให้ยอมรับได้ง่าย

4. การสิ้นเปลืองหรือการสูญเสียเพราะการเปลี่ยนแปลง (cost of change) การเปลี่ยนแปลงไม่เพียงพอแต่จะกระทบกระเทือนต่อความรู้สึกคุณค่าและวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่เดิม แต่ยังคงรวม

ถึงการเปลี่ยนแปลงและความไม่สะดวกที่สามารถคิดเป็นค่าของเงินอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงหรือการสูญเสียเพราะการเปลี่ยนแปลงรวมถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

4.1 ความยากลำบากทางเทคนิคในการเปลี่ยนแปลง (Technical difficulties of change) สิ่งใหม่บางอย่างเท่านั้นที่สามารถเข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิม ส่วนใหญ่แล้วต้องการวิธีและเทคนิคที่จะปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม หากต้องใช้วิธีการมากและเกิดความยากลำบากในการใช้ก็จะยอมรับได้ยาก หรือใช้เวลานานที่จะทำให้เกิดการยอมรับ

4.2 ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์อยู่แล้วกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Vested interests and social change) ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จะคัดค้านการเปลี่ยนแปลงใด ๆ หากพบว่าการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ทำให้ตนเสียผลประโยชน์ แต่หากวัฒนธรรมใหม่ทำให้ตนได้รับผลประโยชน์เพิ่มขึ้นก็จะสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเต็มที่

5. บทบาทตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (Role of the change agent) สิ่งใหม่หากได้รับการยอมรับจากตัวแทนซึ่งเป็นบุคคลชั้นสูง ผู้มีเกียรติหรือมีอำนาจเผยแพร่ไปยังสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างรวดเร็วกว่าที่สิ่งใหม่นั้นได้รับการยอมรับจากตัวแทนซึ่งเป็นคนที่ไม่มีความรู้สัก ตัวแทนที่ประสบผลสำเร็จมักจะเป็นตัวแทนที่สามารถปรับสิ่งใหม่นั้น ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมด้วยเหตุนี้ ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงที่ฉลาดจะต้องเข้าใจและรู้จักวัฒนธรรมที่ตนจะเข้าไปทำการเปลี่ยนแปลงและต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมเดิมเป็นอย่างดี เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่ตนต้องการ อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่า ในหลายแห่งตัวแทนในการเปลี่ยนแปลงทำงานไม่ได้ผล ทั้งนี้เพราะไม่เข้าใจถึงวัฒนธรรมเดิมของสังคม ที่ตนต้องการเข้าไปทำการเปลี่ยนแปลง

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม รัฟเฟอร์ธอน สุวรรณณัฐโชติ (2530: 163-164) ได้รวบรวมความคิดในเรื่องนี้ สรุปได้ที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ผลของการค้นพบและการประดิษฐ์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อ็อบเบิร์น (ogburn, 1933: 156) ได้จำแนกผลของการประดิษฐ์ต่อสังคมออกเป็น 3 ประการ คือ

1.1 การประดิษฐ์สิ่งนั้นจะมีผลต่อไปถึงสิ่งอื่น ๆ ด้วย เช่น การประดิษฐ์วิทยุ หรือรถยนต์ ทำให้ระยะเวลาในการติดต่อและการขนย้ายสินค้าเร็วขึ้น เกิดศูนย์การค้า และเกิดผลในด้านอื่น ๆ ต่อสังคม

1.2 พิจารณาในแง่ความสำเร็จ การประดิษฐ์มีผลทำให้การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ ต่อไปอีก เช่น การประดิษฐ์เครื่องปั้นฝ้ายมีผลให้ (1) แยกเมล็ดฝ้ายได้อย่างมีประสิทธิภาพมีผลกำไรมากขึ้นซึ่งส่งผลให้ (2) มีการปลูกฝ้ายเพิ่มมากขึ้น การปลูกฝ้ายเพิ่มให้

(3) ต้องการใช้ทาสมากขึ้น (4) ก็เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่กระตุ้นให้เกิดสงครามกลางเมือง (5) นอกจากนี้ยังทำให้มีการขยายอุตสาหกรรม และอื่น ๆ ต่อไปอีกเป็นต้น

1.3 เมื่อมีสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายหลายชนิด ทำให้สามารถนำสิ่งเหล่านั้นมาประดิษฐ์เป็นสิ่งอื่น ๆ ต่อไป

2. ความล่าช้าทางวัฒนธรรม จากการที่อัตราการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นไปไม่เท่ากัน เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันเมื่อส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเปลี่ยนไป จะมีผลต่อวัฒนธรรมส่วนอื่นด้วย สังคมต้องมีการปรับปรุงส่วนอื่น ๆ ให้สัมพันธ์กับส่วนที่เปลี่ยนไป ถ้าการปรับปรุงไม่เป็นผลจะทำให้เกิดการล่าช้าทางวัฒนธรรม

3. ปัญหาสังคม ปัญหาสังคมเกิดจากเงื่อนไขที่ว่า มนุษย์ไม่ต้องการให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นและถ้าหากเกิดขึ้นแล้วต้องการให้มีการแก้ไข (Horton and Leslie, 1970: 3-6) สังคมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นย่อมไม่มีปัญหาสังคมเกิดขึ้น เพราะสถาบันและพฤติกรรมสังคมค่อนข้างจะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการยอมรับในคุณค่าของสังคมร่วมกัน สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงย่อมต้องประสบกับปัญหาอย่างเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของสังคม เช่น การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการเปลี่ยนแปลงคุณค่าของสังคมปัญหาสังคมส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นนั่นเอง

4. ความไม่เป็นระเบียบของสังคมและภาวะศีลธรรมเสื่อม เมื่อวัฒนธรรมเกิดความไม่เป็นระเบียบ ความรู้สึกของคนในสังคมเกี่ยวกับความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ศีลธรรมจรรยา และเป้าหมายในชีวิตจะถูกทำลายลง เมื่อคนรู้สึกเกิดความสับสนและไม่แน่นอนเกิดขึ้นก็ย่อมมีผลทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่ไม่มั่นคง เกิดการลี้เลียด เกิดการสูญเสียทางบุคลิกภาพ หากการสูญเสียทางบุคลิกภาพเกิดขึ้นเป็นระยะเวลานานจนบุคคลนั้นขาดเป้าหมายในชีวิตไม่มีอาการรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเกิดภาวะศีลธรรมเสื่อม (Demoralized) บุคคลนั้นจะขาดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ ซึ่งภาวะเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้ง่ายในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงในสังคมมีหลายด้านด้วยกันหากสมาชิกในสังคมไม่สามารถปรับตัวได้ก็จะเกิดภาวะสับสนขึ้น

5. วัฏจักรแห่งความเป็นระเบียบและไม่เป็นระเบียบของสังคมหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม สังคมจึงต้องพยายามจัดระเบียบสังคมวัฒนธรรมให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ เพื่อจะไม่ให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม